

2018

ספרות השר"ת

סיכום- אבישג טל
ד"ר לוי קופר יצחק

שיעור 1- שיעור 1 (באדיבות סיכום של נוי קונדה)

שו"ת = שאלות ותשובות

לרוב כשעוסקים עם המשפט העברי מתחילים עם התלמוד, מתייחסים לקודקס (הרמב"ם, שולחן ערוך וכו'). זוהי לא הזירה העיקרית אלא ספרות השו"ת. הדבר דומה ללמידת משפטים דרך חוקים מבלי לעבור על פסקי דין. כלומר, התלמוד הוא חומר הגלם. השאלות והתשובות עדיין נוצרות היום, כלומר המשפט העברי עדיין מתפתח דרך ספרות השו"ת, אם כי הוא צולע. ועל כן הקורס הזה שיעסוק בכמה היבטים משפטיים של הסוגה הזאת, זהו הקורס המשמעותי ביותר המדבר על משפט עברי.

הקורס יהיה בנוי מ-3 חלקים:

1. היבטים היסטוריים של הסוגה- איך הסוגה הספרותית הזאת התפתחה, מה השורשים של ספרות השו"ת
2. היבטים משפטיים- איך הסוגה עובדת בפועל, מה זה באמת שו"ת, מה המשקל המשפטי של ספרות השו"ת
3. הספרות של השו"ת- מה יש לנו, מה מעניין, איך זה נגיש, מי הכותבים, האם יש כותבות וכו'

על הקורס:

לא צריך לזכור את פרטי הדוגמאות, יהיה אישור קו של המקורות, לא יהיו שאלות על מקרים ספציפיים במבחן, אך יהיו שאלות על העקרונות. הקורס לא נועד להקשות, אלא להיות קורס מתנה. במבחן לא יהיו שאלות על הפסיקה הסופית אלא בעיקר על הדרך בה מגיעים לתשובה.

*נוכחות?

ראשית השו"ת

האם ספרות השו"ת החלה כבר בתקופת המשנה והתלמוד?

המקור הראשון מופיע **בתלמוד הבבלי** - שלחו את השאלה הבאה **לרבן גמליאל**: לאדם יש שני שמות, יוחנן ויוסף. איך יכול לגרש את האישה שלו? בעת גירושין כותבים גט וצריך לדייק מאוד בשמות כדי למנוע מצב של ממזרות וכדי שנדע בדיוק מי מגרש את מי. עניין השמות חשוב במסמכים משפטיים והשאלה היא: **כאשר יש לאדם יותר משם אחד מה כותבים בגט? תשובה: רבן גמליאל התקין שכותבים "איש פלוני וכל שום שיש לו" כלומר כל שם וכינוי שיש לו**. כיום בית הדין שואל את הגבר והאישה מה השם, איך מכנים אותו, מה הכינוי שלו. הסיבה: מפני תיקון עולם. למה? תיקון העול כאן זה למנוע ממזרות. באילו ממדים יש כאן שאלות ותשובות? האם יש כאן סוגה ספרותית של שאלות ותשובות? לא. זה מתואר בתלמוד, אין כאן סוגה ספרות של שו"ת, אין מחשבה לשמר את ההתכתבות בסוגה ספרותית נפרדת.

ניתן לשלוח שאלה כתובה, אפשר לשלוח שליח ששואל בע"פ. אולי יש כאן שאלת רב אך לא סוגה ספרותית. יש כאן יסוד של היחס הזה שכשיש למישהו שאלה הוא פונה לסמכות עליונה יותר ומקבל תשובה.

במאה ה-6 לפנה"ס, בתלמוד הבבלי, שואלים מה קורה ביום טוב שחל להיות אחר שבת? הרי במוצ"ש יש היפוך של הבדלה: כוס יין, הרחת בשמים, הדלקת נרות. כאשר מוצ"ש יש לעשות הבדלה אך צריך לעבור לחג, מה סדר הדברים? כל רב אומר משהו אחר. (י' = יין, נ' = נר, ה' = הבדלה, ק' = קידוש) כל רב אומר סדר אחר של הדברים, יש דעות סותרות. אז **השאלה היא האם יש שבת ואחרי זה חג, מה סדר הדברים של כל הברכות?** אביו של שמואל אומר נה"ק- הסיבה: זה כמו מלך שיוצא ומושל מחוז נכנס. קודם מלווים את המלך ואחר כך מלווים את מושל המחוז. כלומר, **התשובה: נתחיל מנר והבדלה, אחר כך יין שהולך גם וגם ואז מתחילים את הקידוש**. אכן יש שאלה ותשובה אך לא ברור אם זה כתוב, או נעשה בע"פ, בוודאי שאין פה תודעה של סוגה ספרותית. מה קרה בסוף? לאחר מספר דורות ישנה שוב מחלוקת (ז' = זמן, ברכת שהחיינו על החג שנכנס). שוב יש מחלוקת מה אחר מה הלכו לפי **רבא** (הלכתא כרבא) **הסדר הוא יקנה"ז**.

אחת משאלות היסוד בספרות השו"ת היא עד כמה יש תוקף לתשובה שניתנה, מתי התשובה היא רק חוות דעת ועד כמה התשובה היא מקור מוסמך. מה שברור הוא שלפחות בזמן ההוא התשובה לא נחשבה מקור מחייב.

ילמדינו רבינו = פתיח רשמי

תקופת התלמוד (מאה ה-3 עד המאה ה-5)

בתלמוד הירושלמי, נשאל **רבי יוסי** על 2 מקרים מאלכסנדריה- שאלה אחת בפנויה ואחת באשת איש. אנו כבר רואים שכשאר אין פרקטיקה של כתיבה, לאו דווקא מפרטים את הנתונים והשאלה מפורטת מהתשובה. השאלה: מה מעמד הילד אם עבד קיים יחסי מין עם אישה פנויה ונולד להם ילד, ומה אם עבד קיים יחסי מין עם אשת איש? (העבד הוא כנעני)- האם היותו עבד כנעני משנה? אם העבד היה יהודי, אישה פנויה- ילד רגיל, אישה נשואה- ילד ממזר. כאן זה עבד שאינו חופשי ואינו יהודי.

התשובה: באשת איש "לא יבוא ממזר בקהל ה' ", "מבדין אתם, שאין אתם מזהין על בנות ישראל הקדושות"- זוהי בעצם נזיפה, המשיב נזף באנשי אלכסנדריה שהנשים שוכבות עם עבד כנעני. זוהי נזיפה מוסרית מבלי משמעות משפטית, כלומר ילד של אישה נשואה יהיה ממזר ושל אינה נשואה יהיה ילד רגיל. המילה מבדין= כנראה אומרת שהם עושים צחוק מעצמם שככה הם מתנהגים. אמר אותו רב לעוד 2 רבנים "סב וחתים" לחתום- רב אחד חתם והשני לא. כאן כבר רואים שמתן תשובה הוא לא בהכרח מאמץ של יחיד. יכול להיות שנותנים תשובות ומנסים לגבש קואליציה מסביב לתשובה. למרות שלימים הפרקטיקה שתפתח היא שיפנו לרב בודד שיתן תשובה על בסיס סמכותו האישית. אך בתקופת התלמוד ובתקופה הבאה אחריה, סמכות השו"ת לא הייתה מבוססת על אדם יחיד אלא על סוג של מועצה שנותנת את התוקף, המענה על השאלה. אכן יש כאן מקום לדיון על התשובה.

הסמכות העיקרית, הסופית והמרכזית במשפט העברי מופקדת בידי העם, העם זה גוף שלא יודע מעצמו, הם אלה שמסמיכים את גדולי הדור, הפוסקים והם אלה שמחליטים האם להקשיב לרב מסוים או לרב אחר. זוהי לא הצבעה פורמלית. דרך נוספת בה העם קובע היא באמצעות שאילת שאלות- כשאני בוחר לשאול שאלה אני מאציל סמכות ביוזעין או לא ביוזעין. ככה אנו מסמיכים את בעלי הסמכות- באמצעות שאלות ותשובות. זוהי נקודה חשובה ביותר בתחום ספרות השו"ת. ספרות השו"ת היא אחד הכלים המרכזיים ביותר של קביעת סמכות במשפט העברי.

בדור הקודם, מגדולי הפוסקים הספרדים היה **הרב עובדיה יוסף**. הייתה לו סמכות פורמלית, הוא היה ברבנות הראשית. אך עיקר השפעתו לא הייתה בכך שהיה הרב הראשי. הוא התווכח כל הזמן עם **הרב גורן** שהיה באותה תקופה הרב הראשי האשכנזי. גם כשהייתה לו סמכות פורמלית, הסמכות הפורמלית שלו הייתה חלק ממשא ומתן. בבית הדין הראשי הוא ישב עם עוד 2 רבנים (חייבים להיות 3 ועמיתיו לא היו חייבים להסכים איתו). דוגמה: הרב רצה לאפשר ייבום. (יש לדעת כי יש 2 מסלולים- ייבום וחליצה, או שיקימו משפחה או שיתירו את הזיקה הזאת באמצעות חליצת נעל והאישה יורקת לפני הגבר, זה עדיין קורה כיום.) ארצות אשכנז אמרו שייבום כבר לא מתאים לנו, לא רוצים שאלמנה וגיס יקימו משפחה כי כשאישה התחתנה עם בן זוגה הייתה שם אהבה (הם סברו שזה פתח לפריצות, זאת אומרת שגם אם ירצו לא יוכלו להתחתן) ולכן יש ללכת רק על מסלול החליצה. אצל הספרדים, במיוחד באזורים מסוימים רצו להשאיר את 2 המסלולים כך ששתי האפשרויות יהיו פתוחות. ברגע שהוקמה המדינה וחוק בתי דין רבניים נכנס לתוקף היה צריך להחליט מחדש אם לתת מקום ל2 המסלולים. התשובה הסופית הייתה שמבטלים את האפשרות של ייבום ומשאירים רק את המסלול של חליצה. בחוק שיפוט בתי דין רבניים יש סעיף על חליצה ואין מסלול של ייבום. בא הרבה עובדיה יוסף, רב ראשי במדינת ישראל ואומר "מה פתאום שהאשכנזים יקבעו, רוצים לאפשר 2 מסלולים" זה לא מדויק מבחינה היסטורית כי בג'רבה (מדינה מזרחית) לא הסכימו לייבום. מועצת הרבנות הראשית הצביעה נגד הרב עובדיה יוסף ועד היום אין בחוק הישראלי אפשרות של ייבום למרות שהרב עובדיה יוסף טען שצריכה להיות קיימת אפשרות כזאת. במקרה הזה, הרב עובדיה יוסף עם כל סמכותו המוסדית בתור חבר ברבנות הראשית ובבית הדין הגדול, לא הצליח לקבוע כי הוא היה במיעוט. אחרי שהוא פרש מהרבנות הראשית (כשסיים את תפקידו) הוא הקים את מפלגת ש"ס, הוא הבין שבאמצעות מפלגה הוא יכול להשפיע יותר מאשר בבית הדין הרבני הגדול שם צריך לשכנע עמיתים. לעומת זאת בפוליטיקה יכול לשכנע אנשים לדעותיו. כאן רואים בעיניים איך העם החליט מי הגדולים, במקרה זה היה אפילו ניתן לכימות (בבחירות). ברוב המקרים זה לא ניתן לכימות אלא שזה תופעות חברתיות שאפשר לראות לאורך זמן. בארה"ב כל הכשרות מוסמכת על **הרב מוישה פיינשטיין**, העם החליט זאת, באיזו דרך? שאלו אותו שאלות+צייתו לפסקים שלו (2 שלבים).

הנקודה המרכזית כאן היא שספרות השו"ת היא כלי לא פורמלי, לא מוסדי לקביעת סמכות במשפט ומכאן חשיבות הסוגה מבחינה משפטית.

*הבהרה = נקבע מאוחר יותר שייבום זה רק האח של הבעל, לכן כן ניתן לחתן בן דוד של הבעל עם האלמנה, זה לא נקרא ייבום אלא חתונה לכל דבר.

מהתלמוד הבבלי, הגיסים של מר עוקבא היו קרובים והתרחקו. אשתו של מר-עוקבא מתה ולכן מה שקישר ביניהם כבר לא נמצא. הגיסים הגיעו למר עוקבא לדין (שישפוט אותם). דין אינו יכול לדון את המשפחה שלו. השאלה: האם הגיסים שהתרחקו הם קרובי משפחה או לא? תשובה: רבי יהודה אמר, אם יש ילדים הגיסים הם עדיין קרובי משפחה כי הם הדודים של הילדים שלך. מר עוקבא מסרב לשפוט, הם מאיימים להביא כתב תשובה ממערב (מא"י) כדי להוכיח שהוא לא צודק וניתן שמר עוקבא ישפוט. הוא שואל אותם- האם אני דבוק בשעווה אליכם? אני חייב לדון אתכם? הוא פסול לדין כיוון שהוא מכיר אותם ויודע שהם לא יקשיבו לו בכל מקרה לכן לא רוצה לדון אותם. הדבר החשוב כאן הוא שימוש במשלוח שאלות ותשובות, השו"ת משמש כאן לגיבוי או לביסוס טענות (איום לפנות לא"י- אכן מייתנין איגרתא ממערבא). משתמשים במשלוח השו"ת לאיום ובצורה משפטית.

לסיכום, בתקופת המשנה והתלמוד היו שאלות ותשובות.

- **ספרות-** אי אפשר לדבר על סוגה ספרותית, כלומר אין ספרות השו"ת, רק משלוח שאלות ותשובות. זה כתוב בתלמוד ולא כסוגה ספרותית.
- **נוהג-** שיגור שאלות וצפייה לתשובה, ניצנים להתפתחות בדור הבא.
- **תחום-** תחום גם בהלכה וגם באגדה (אגדה, כל דבר בלי נורמה- למשל התשובה על אלכסנדריה עם הנזיפה, אין הוראה משפטית של עשה או לא תעשה). גם בהלכה וגם באגדה יש שאלות ותשובות אם כי לא סוגה ספרותית
- **לשון-** תמציתית ביותר, בלי הסברים מפורטים. למשל: "ילמדנו רבנו". נלמד שיש גם נוסח מתגבש, סוגי נוסח של שאלות ותשובות.
- **סמכות-** התשובה לא מחייבת. התקיים דיון על מקומו של העם בקביעת ההלכה והסמכות גם בגלות.
- **כתיבה-** חלק מהכתיבה של שאלות ותשובות היא עניין שמתפתח עם הזמן, כלל לא ברור שאפשר לכתוב והשאלה הזאת מרחפת לפני התפתחות הסוגה, הרצון לשמר תורה שבע"פ בתור תורה שבע"פ ולהימנע מכתיבה.

1. מה

1. גרם לפיתוח פרקטיקה של שאלות ותשובות? מה גרם לפיתוח הסוגה?
2. האם יש שאלות ותשובות בעולם האידיאלי של המשפט העברי וההלכה, האם זה דבר שבדיעבד, עם הזמן או שזה דבר רצוי? עד כמה השו"ת הוא תופעה רצויה או תופעה שחייבים להשתמש בה?
3. האם יש מקבילה לשו"ת בעולם המודרני? הרי פסיקה היא מחייבת ורק אם יש עילה לגשת. אולי חוות דעת של עו"ד או כתיבה אקדמית? חוק לשכת עורכי הדין, ניתן לבקש חוות דעת מקדימה, לשאול שאלה מראש אך זה רק בצדדים אתיים (ס' 60).

נחזור לשאלות אלו במהלך הקורס.

בשבוע שעבר דיברנו על ניצני ספרות השו"ת, ואמרנו שבתלמוד אין מושג של ספרות השו"ת. בתור סוגה ספרותית, ספרות השו"ת מתחילה בעיקר בתקופת הגאונים.

ספרות השו"ת בתקופת הגאונים: סוף המאה ה-6 - אמצע המאה ה-11 לספירה

הפעילות של תקופת הגאונים התרחשה בעיקר בבבל, כאשר משם שלחו תשובות למרחקים (צפון אפריקה, ספרד וא"י). כאן מזהים את ראשית הסוגה הספרותית של שאלות ותשובות. נחלק את הספרות ל-3 חלקים:

1. מאפיינים ונושאים - מה עושים עם ספרות השו"ת?
2. נקדיש את הזמן לחיבור "תשובות הגאונים הקצרות" - החיבור הארוך ביותר
3. נעסוק בשתי תשובות מכוננות מתקופת הגאונים שממשיכות להשפיע על המשפט העברי עד היום - שתי תשובות אלה הפכו להיות ספרים.

לאחר 3 חלקים אלה, החטיבה ההיסטורית של הקורס יסתיים.

מאפיינים ונושאים

שאלה: ושאלתם על חומץ הגויים -

תשובה: כל חומץ הגויים אסור מפני שהוא כיון נסך וכן הלכה.

חתימה: מר רב ששנא ז"ל.

חומץ עשוי מיין, כאשר ביין יש כלל שכאשר יין נוצר ע"י מישהו שעובד ע"ז - היין נחשב ליין נסך (מי שייצר את היין רצה לנסך את היין לטובת עבודה זרה). רכיבי היין כשרים לחלוטין אך המטרה שלשמה הוא נוצר היא ע"ז ולכן הוא נחשב ליין נסך.

השאלה המשפטית: האם חומץ מיין מוגדר עדין כיון ואסור להשתמש בו או שהוא חומר אחר וכבר מותר להשתמש בו?

תכלית הקיצור - מבטאת סמכות ובטחון, מכיוון שהם לא מרגישים צורך לשכנע אותנו בצדקת עמדתם. לעומת זאת, במשפט בימינו השופטים מנסים לשכנע אותנו באריכות בעמדתם. למשל, היו מספר תשובות שנשלחו מבבל לברצלונה - התשובה עברה תלאות עד שהגיעה ליעדה ולכן היו צריכים לקצר.

פתיחה למתן תשובה:

הרב עמרם בר ששנא ראש מתיבתא (ראש הישיבה) שולח דש לברצלונה באמצעות מכתב לקראת רישי כלי. רישי כלי - בעבר, לא כולם ישבו ולמדו - השאר עבדו. רק אחד או שניים למדו כמקצוע. כדי לקדם לימוד, קבעו שפעמיים בשנה כולם יקחו חופש, יתכנסו וילמדו (ירחי כלה - סוג של ירח דבש עם התורה, התבצע בחודש אלול ובחודש אדר לפני הימים הנוראים). הדש נשלח לכל בעלי הדרגות בלימוד, ודורשים בשלומם ומבקשים עליהם רחמים.

עד שקיבלו תשובה בעבר, יכלה לקחת עד שנה, משמע לא הייתה ציפיה שהמענה יהיה מהיר, והתשובות ניתנו במועצה - כולם התקבצו ונתנו את התשובה ביחד. לעתים התשובה ניתנה ע"י יחידים ולעתים ע"י קבוצה. הפרקטיקה שתקבע בספרות השו"ת בהמשך היא שרב אחד נותן את התשובה, אך בעבר מי שנתן את התשובה הוא מוסד או מספר אנשים שמתיעצים אחד עם השני.

בעבר, מתוך כבוד נתנו קודם לרב לענות ורק אחרי שהוא היה תוקף בהם (=מדרכן אותם) הם היו מעלים רעיונות ומאיימים בדבריהם (=מנהלים דיון). כך הם נהגו לעשות בכל יום עד שהיו מגיעים למסקנה, מעלים אותה על הכתב בסוף כל יום, כאשר בסוף הישיבה מעלים את התשובות מכל יום ובסוף הפרוצדורה בעל הסמכות הגדולה ביותר היה חותם על הדף והיו שולחים את התשובות. יש כאן שתי סמכויות:

1. סמכות אישית של ראש הישיבה
2. סמכות מוסדית של כל המוסד שנתן את התשובות

1. סורא

2. פומבדיתא

תקופת הגאונים נקראת כך על שם הגאונים.

גאונים - היו עוברים מבחנים רבים עד שהיו מקבלים מינוי כגאונים. בכל דור יכולים להיות רק 2 גאונים (2 גאונים לכל ישיבה). המקרה החריג היחיד היה בישיבת דון יעקב, שר' שרירא גאון היה זקן ומינו את בנו ר' האי גאון בעודו בחיים. גאון הוא תפקיד רשמי: "ראש ישיבת גאון יעקב".

תשובה על שאלה שנשלחה מקהילת סג'למאסא שבמרוקו:

רב האי גאון - 1038-939.

תשובה זו נמצאה בגניזה בקהיר.

תשובה זו מלמדת על בעית התקשורת מכיוון שיכול להיות שהתשובה נתקעה באמצע וכך הגיעה לקהיר.

תשובות הגאונים הקצרות:

ראובן היה במחלוקת עם שמעון ולוי לא נמצא. באותו זמן נכנסו אנשים ועשו ביניהם פשרה גם על חלקו של לוי. שמעון אמר לראובן שאם לוי יבוא ויערער במשהו - הוא מבטיח שהוא יפייס אותו מתוך ממונו במה שירצה (חלק מההסכם הוא שלוי יתדיין עם שמעון והוא ייתן לו זהובים). זהו מקרה קלאסי של 3 אנשים שיכול להגיע לביהמ"ש.

מקרה נוסף - בארמית, "שאלתא", שגם בו דנים בראובן שמעון ולוי.

- תמיד נותנים את השמות ראובן שמעון ולוי כשמות בדויים, כמו פלוני ואלמוני. (בספרות השו"ת נותנים שמות בדויים מהתנ"ך). נורמה זו מאוד מקובלת בספרות השו"ת והיא החלה מספרות השו"ת של הגאונים. משתמשים בשמות בדויים ע"מ לתת אופי כללי: לא חשוב מי הדמויות, ולכן ממשיגים בשמות כלליים.

מקרה נוסף:

השו"ת מחולק ל3 חלקים: חלק ראשון הוא שאלה, חלק שני הוא תשובה, וחלק שלישי הוא ברכה - כאשר החלק של הברכה ארוך פי 3 מהשו"ת עצמה. כלומר, לפי מסת הכתב נראה שהעיקר הוא הברכה:

תרומות: הגאונים תופסים את עצמם כמרכז היהדות, וטוענים שהמרכז היהודי הוא בבבל, כאשר הם מחזיקים את המוסדות העיקריים של היהדות - וכדי להחזיק מוסד צריך כסף. מוסדות אלה החזיקו את עצמם כך שכל מי ששלח שאלה כלל בתוך המעטפה תרומה מסוימת. הברכה שימשה כמעין קבלה או מכתב תודה על התרומה. דבר זה היווה גם הבטחה כך שהתרומה נקלטה ולא אבדה בדרך - הברכה משמשת כקבלה. בנוסף, הגאונים בבבל רוצים שימשיכו לשאול אותם שאלות ולתת להם תרומות, והברכה הראתה להם שכדאי ליהודים בגולה להמשיך לשאול ולכן הם כתבו דברי ברכה וחזוק כדי שימשיכו לשלוח להם שאלות. הגאונים ראו את עצמם כבעלי הסמכות וכהמשך התלמוד הבבלי ולכן עשו זאת.

יכלו לשלוח לאחת משתי הישיבות - סורא או פומבדיתא. לכל אחת מהישיבות היה אינטרס מכיוון שהייתה תחרות בין שתי הישיבות, מכיוון שכל ישיבה רצתה שישאלו אותה.

- במאה ה11 היו חכמים בקירואן, תוניסיה:

לאחר המאה ה11 מי שהיה קרוב יותר לקירואן שלח את השאלות לקירואן ולא לבבל, וכאן הייתה התפוררות סמכות הגאונים בבבל.

הבחירה לשלוח שאלה לחכם מסוים היא סוג של האצלת סמכות.

הפרקטיקה שהתפתחה היא ששואלים שאלות ברמה המקומית, ואם לא מקבלים תשובות התשובות עולות ערכאות (נראה זאת בתשובות של הרמב"ם - הרמב"ם תפקד כערכאת ערעור על רבנות מקומית).

לעתים, שאלו את הגאונים שאלות בסיסיות, כמו:

1. ביאור מילים קשות:

כיום אנחנו פותחים מילון או אפילו שולחים שאלות לאקדמיה ללשון העברית, אך בעבר שלחו את השאלות לגאונים. המילון העברי הראשון הגיע מרומא רק במאה ה-11.

שאלה: גונדלית מהו

תשובה: התשובה ניתנה בניב ערבי שכתוב באותיות עבריות. גונדלית = כתיבה משמאל לימין במקום מימין לשמאל. שוב, הדבר שתופס את עיקר הנפח בשו"ת הוא דברי הברכה.

אם אדם נדר שלא יאכל כרוב- אסור לו גם לאכול אספרגוס, מכיוון שאספרגוס הוא מין של כרוב. אם אדם נדר שלא יאכל אספרגוס- מותר לו לאכול כרוב מכיוון שהוא נדר רק על סוג אחד של כרוב.

תנו חכמים: "אספרגוס יפה ללב וטוב לעיניים וכל שכן לבני מעים, והרגיל בו יפה לכל גופו והמשתכר הימנו קשה לכל גופו." אי אפשר להשתכר מאספרגוס, אז למה הדבר כתוב? שישה דברים נאמרו באספרגוס- וביניהם נאמר ששותים אותו. הקושי: כנראה שאספרגוס בשאלה זו הובן כמשקה משכר כלשהו ולא כירק. ר' סעדיה גאון טען שאספרגוס הוא אצפראג בערבית ואספראיא בפרסית, ונאמר שבכרוב יש כוח שמונע מן השכרות. משמע, הגאונים עונים שאספרגוס הוא סוג של ירק שנוהגים להכין ממנו טעם למשקה משכר. לשון ישמעאל = לשון ערבית.

2. בירור גרסה בתלמוד:

(מהו הנוסח של התלמוד)- פונים לגאונים ושואלים אותם בירור גרסה בתלמוד.

3. בירור מנהגים:

- הדלקת נרות למשל- האם היא חובה או רשות? וכיצד המנהג פועל?

- מנהג נוסף הוא קינוח ידיים בעפר אחרי שקוברים את המת.

4. פסיקה בנסיבות חדשות או משתנות:

שטרות העולין בערכאות של גויים- מה עושים עם שטר שיש לו תוקף עפ"י הדין הלא יהודי ועולה בבתי משפט שאינם דנים לפי ההלכה?

במקרה זה כבר יש סוגה ספרותית של תקדים- מתבססים על תשובה קודמת באותו נושא. חששו שאי אפשר לסמוך על השטרות האלה, והשאלה המשפטית הייתה לגבי המסמכים עצמם ולא השיפוט של בית הדין.

השאלה המשפטית: שטר שיש לו תוקף בערכאות של גויים, האם סומכים על מסמך פיזי זה? התשובה: בבגדד סומכים על כך אך בערי בבל האחרות יש כאלו שסומכים וכאלה שלא. כלומר, יש לבדוק בכל מקום לגופו אם האנשים בסביבה ישרים או לא- אין כאן כלל גורף. הפסיקה היא לפי הנסיבות (בשונה ממה שכתוב בתלמוד, שכל דבר שקשור לערכאות של גויים הוא פסול). היום מקבלים גם צ'קים לפי ההלכה. אלמעדלין= אנשי צדק.

מונחי יסוד:

- גאון- תואר רשמי. התואר הוא "ראש ישיבת גאון יעקב", תקופת הגאונים.
- ירחי כלה/ריש כלה- חודשים במהלך השנה שמתקבצים בהם לענות על שאלות בתשובות באדר וחשוון ולקחו הפסקה מהעבודה בשבילם. מי שעמד בראש הכנס נקרא ריש כלה.
- סורא ופומבדיתא- שתי הישיבות העיקריות בבבל.

מאפייני השו"ת בתקופת הגאונים:

- אורך התשובה
- שפת התשובה- ניתנה בלשון הקודש, ארמית, ערבית. אין חשיבות לשפה.
- מאמץ משותף של כל הישיבה לתת תשובה
- שמות בדויים- ראובן שמעון ולוי
- דברי ברכה- שהיו חשובים יותר לעתים אפילו מהתשובה עצמה.

נושאים שנידונו בשו"ת בתקופת הגאונים:

- ביאורי מילים קשות בתלמוד (כמו גונדלית)
- בירור גרסה נכונה בתלמוד
- פסק הלכה (לעתים בניגוד לתלמוד, כמו עם השטרות)
- בירור מנהג (הדלקת נרות).
- נסיבות משתנות (כדי שהמשפט יהיה רלוונטי הוא חייב לחדש ולהתמודד עם נסיבות חדשות).

תשובות הגאונים הקצרות

החיבור הנדפס ביותר מתקופת הגאונים. כולל 400 שו"ת, וערוך בצורה תמציתית ביותר. יודעים שחיבור זה ערוך מכיוון שלא מוזכר אפילו שם אחד של גאון (לא מייחסים את התשובות לגאון מסוים).

נעסוק ב3 חלקים:

1. סקירת המהדורות
2. ההבדלים בין המהדורות (מה עדיף- מהדורה מקורית או מאוחרת?) מה המקור הסמכותי ביותר
3. מה הקשר שבין תשובות הגאונים הקצרות לבין הספרות ההלכתית האחרת?

סקירת המהדורות

המהדורה הראשונה נדפסה בקוסטאנדינה (קושטא- קונסטנטינופול. קושטא בארמית=אמת), בשנת של"ה 1575. המדפיס- שלמה קבולי, ובהקדמה הסביר מדוע הוא טרח לאסוף את השו"ת מתקופת הגאונים (הוא היה הראשון שעשה זאת): הוא עשה זאת מכיוון שלאחר שאביו נפטר הוא מצא בחפציו אוסף של שו"ת, כאשר בין התשובות היו תשובות גאונים. הוא רצה להעלות את זכרונם בעט ברזל ועופרת בדיו (=דפוס). הוא אומר כי אין לו ילדים והוא רוצה להשאיר זכר: לא יהיו לו ילדים שדרכם יזכרו אותו ולכן הוא משאיר את זכרו באמצעות ספר שיזכיר אותו. הוא הדפיס את הספר ב10 ימים.

המהדורה השנייה נדפסה בפראג בשנת ש"נ- 1590. היא נדפסה בידי כהן ולכן על השער מופיע ציור של ברכת כהנים כי זהו הסימן שלו.

המהדורה השלישית נדפסה במנטובה, איטליה, בשנת "ונשא נס לגויים ואסף כרמי ישראל"- פסוק מספר ישעיהו שמסמן בגימטריה את השנה. כל המשפט מופיע בכתב רשי כאשר רק המילה "ונשא" מופיעה בכתב רגיל, כאשר בגימטריה ונש"א=שנ"ז (1597).

מהדורה רביעית נדפסה בוילנא פעמיים: פעם אחת ב1884 ובפעם השנייה ב1885.

מהדורה חמישית נדפסה בירושלים ב1960 ובבני ברק בדפוס נוסף (דפוס צילום) ב1985.

יכול להיות שבמבחן יהיה דף שער ונצטרך לפענח את מה שכתוב בו (מה הכותרת, מי חיבר אותו, היכן הוא נדפס ואיפה).

איזו מהדורה עדיפה (המקורית או המאוחרת- מה המקור הסמכותי ביותר)?

- שלמה קבולי הדפיס בסוף הספר מפתחות לשו"ת, ובהן נאמר בסימן קע"ד: דינא דבר מצרא- דין מיוחד במשפט העברי, שבו אם רוצים למכור ושני אנשים רוצים לקנות- ישנה זכות קדימה לשכן. כלומר, בסימן קע"ד ישנו הקשר לדבר שמופיע בתלמוד- "למכור ברחוק ולגאול בקרוב": האם טענת בר מצרא יכולה לעכב את העסקה? עד כמה לזכות השכן יש תוקף לעכב את המכירה? בסימן קע"ה- האם דינא דבר מצרא הוא דין ששייך רק בין יהודים או ששייך גם בין כל השכנים גם במידה והשכן אינו יהודי? מי שהכין את האותיות לדפוס (מושיב האותיות, הדפס)- הניח את המילה "גוי" בטעות. במהדורת פראג, הטעות תוקנה- במקום "גוי" נכתב "לגאול".
  - בנוסף, יש כאן שתי שאלות:
    1. סימן קע"ד- האם טענת מיצר יכולה לעכב מכירה?
    2. סימן קע"ה- האם יש דינא דבר מצרא כאשר המוכר אינו יהודי?
- בשו"ת התשובה היא שאין באף אחת מהסימנים דינא דבר מצרא, והתשובה היא שאמנם יש דינא דבר מצרא אך הוא אינו קיים לשם עיכוב העסקה.
- השאלה הנשאלת מזיקה להישאל בקושטא, מכיוון שזוהי עיר רב-גונית עם יחסי שכנות מורכבים בין היהודים ובין הלא יהודים, ובמידה ואומרים שדינא דבר מצרא תקף רק ליהודים ולא בין לא יהודים, הדבר עלול ליצור אויבות.
- לכן השאלה הושמטה לא בעקבות צנזורה חיצונית, אלא בעקבות צנזורה פנימית של בין הדפוס. כלומר בהדפסת חומר משפטי כזה, השיקולים היו לא משפטיים כאשר החליטו לא להכליל מכיוון שהתחשבו במימד הציבורי. המימד הציבורי השפיע על המשפט.
- נקודה נוספת במפתחות של המהדורה הראשונה- אדם שנתן כסף בידי שליח שימסור אותו לאדם אחר, ואותו שליח נתן את הכסף בידיו של אותו אדם, כאשר האדם שקיבל טוען שלא קיבל את הכסף-על מי סומכים? זוהי שאלה משפטית של דיני שלוחות ואמצעי תשלום ומימון. בסימן כ"ג יש מחלוקת בן הפוסקים (=הפוסקים) לטובת מי לפסוק: טענת "קים לי". בסימן כ"ד יש שאלה נוספת: במידה ולאדם יש יין בבית והוא לא יכול להשתמש בו או שאין לו יין, כיצד הוא עושה הבדלה? במהדורות הבאות שאלה זו צונזרה- ולא מתוך אינטרס, אלא מתוך טעות שנפלה בדפוס והיא צונזרה בטעות. הדבר משנה את סדר המפתחות: מפתח ל"ד חסר. הדפס לא שם לב שהשמיט שאלה וכאשר הגיע לסימן ל"ג הוא שם לב שהסימן לא תואם לשאלה והוא מתקן את המספרים אך לא מחזיר את התשובה שהלכה לאיבוד. כדי לשחזר את השאלה, נצטרך כתב יד.
  - דיני מראות- השימוש במראות בשבת. השאלה האחרונה- סימן ת' בספר. שאלה: האם מותר להסתכל בשבת במראה של מתכת? תשובה: ניתן להסתכל בה גם אם היא קבועה בכותל (מקובעת לקיר) אבל גם במראה שאינה באיזמל אפילו שהיא קבועה בכותל ניתן להסתכל בה. קושי: ברגע שנאמרה המילה "אבל" מצפים להתנגדות אך מבינים מהמשפט שתמיד מותר להסתכל במראה. החשש הוא שאנשים ירצו להסתדר בשבת, וישנן שתי דעות בגמרא:
    1. דעת תנ"א קמא- אסור להסתכל במראה בשבת אם היא ממתכת.
    2. מותר להסתכל אך רק בסוג מסוים של מראה- מראה שקבועה בכותל. חוששים שבמידה ותהיה מראה ניידת, הצד שלה הוא חד, ומכיוון שאסור להביא מספריים- חוששים שישתמשו בקצה של המראה ויעשו עבודה בשבת (יחתכו את שיער הזקן). לכן מתירים רק מראה שקבועה בכותל. לפי הגמרא תלוי אם למראה יש צד חד או לא.השאלה היא אם פוסקים לפי תנ"א קמ"א או רבי מאיר. תשובת הגאונים לא מתאימה כי כולם מסכימים שאם מדובר במראה ניידת וחדה כולם לא מסכימים (משמע ישנה טעות בתשובת הגאונים), והשמיטו את המילה "אין".

תנא קמא	מתכת	לא מתכת
קבוע בכותל	אין מסתכלים	מסתכלים
אינו קבוע בכותל	אין מסתכלים	מסתכלים

רבי מאיר	מתכת	לא מתכת
קבוע בכותל	מסתכלים	מסתכלים
אינו קבוע בכותל	אין מסתכלים	מסתכלים

תשובת הגאונים	מתכת	"אינה באיזמל"
קבוע בכותל	מסתכלים	מסתכלים
אינו קבוע בכותל	מסתכלים	מסתכלים

קבוע בכותל		
אינו קבוע בכותל		

רשי"י מתרגם מראה למירוא"ר - mirror.

במהדורה השניה מפראג הטעות תוקנה: הלכו לחכמים הבקיאים (הרבנים) בפראג ושאלו אותם.

כאן ישנו קושי: גם אם יש בעיה, כיצד יודעים שהתיקון הוא מדויק?

התשובה: לכן אף אחת מהמהדורות לא עדיפה מכיוון שבראשונה יש טעות ובשניה זהו לא הטקסט

המקורי. אף אחת מהמהדורות לא עדיפה.

במהדורה השלישית במנטובה חזרו למהדורה הראשונה מכיוון שלא הייתה להם את מהדורת פראג,

ובמהדורת ירושלים התבססו על מהדורת פראג.

המסקנה: הכלל הוא שכשיש מספר מהדורות בודקים את כל המהדורות; משווים בין המהדורות במיוחד

כאשר מדובר בטקסטים עתיקים מכיוון שלא ניתן להסתמך על אחת.

בשולחן ערוך - מתירים להשתמש במראה שלא קבועה בקיר והשאלה היא רק אם יש לה צד חד או לא.

במהדורת וילנא, המהדיר אמר שיש דמיון בין תשובות הגאונים הקצרות לבין שולחן ערוך: הוא טוען

שמסימן מסוים הוא מוצא דמיון זהה בין שני המקורות.

• שאלה נוספת: מי שחזר בתשובה למוטב - צריך טבילה או לא?

תשובה: אינו צריך, מכיוון שהאדם עדיין יהודי (ולא עבר גיור, בגיור יש צורך לטבול).

במהדורת וילנא נוספה המילה "מומר" - מומר שחזר בתשובה. לפי היהדות, לא ניתן להמיר את הדת אך

ישנה פעולת גיור שצריך לעשות כאשר חוזרים מכיוון שדבר זה הוא מעין תוספת כדי שיסמן שהוא חוזר

ליהדות.

במהדורת קונסטנדינה מדובר על "משומד" - מכנים כך את מי שהמיר את דתו.

• סימן שמ"ב -

שאלה: האם הדיינים חייבים להזהיר את העד שלא להעיד עדות שקר?

תשובה: א. הדיינים צריכים לשבת מלכתחילה בשעת קבלת העדות

ב. הדיינים מיידעים (מזהירים) את העדים ומיידעים אותם בכוח עדות השקר (הבושה בעולם

הזה ובעולם הבא והביזיון). דומה לאזהרה של "עונשים הקבועים בחוק".

שמים לב לדבר דומה בשולחן ערוך: מדובר שם גם על "כוח עדות השקר" וה"ביזיון".

החוקר שמחה מנואל מצא כי מסימן שמ"א עד סימן ת' כל סימן שמופיע בתשובות הגאונים הקצרות מופיע אחד לאחד גם בשולחן ערוך.

השאלה היא מי העתיק ממי? זיוף או שגגה?

בבדיקת הזמנים, המהדורה הראשונה של שולחן ערוך הודפסה ב1564 בונציה ע"י רבי יוסף קארו. ר' מנחם קבולי נפטר ב1539, שלמה קבולי בנו הדפיס את הספר 35 שנה לאחר מכן כאשר במהלך זאת יצא השולחן ערוך.

ישנן מספר אפשרויות:

1. גם לשלמה קבולי וגם לשולחן ערוך יש מקור משותף קדום- אפשרות זו לא סבירה מכיוון שלאורך כל השולחן ערוך והחיבור שקדם לו (בית יוסף) ר' יוסף קארו מעולם לא ציטט מאותו כתב יד קדום לכאורה. הוא לא מזכיר את כתב היד ולכן לא סביר להניח ששניהם לקחו מכתב יד אחד.
2. ר' יוסף קארו לקח מר' מנחם קבולי האב- לא סביר, מכיוון שר' יוסף קארו בחיבורו "בית יוסף" תמיד מצטט ממי הוא לקח, ושמו של קבולי לא מופיע בספרו, משמע הוא לא העתיק ממנו.
3. שלמה קבולי העתיק מהשולחן ערוך- זוהי האפשרות הסבירה. הוא לוקח את השולחן ערוך, משחזר ומשכתב סעיפים ממנו והופך אותו למבנה של שו"ת.

בנוסף, נמצא ששאר התשובות נמצאות בכתבי הראשונים; משמע כל הספר הוא זיוף, במיוחד מכיוון ששלמה קבולי טוען שמצא כתבים אצל אביו, ומספר סיפור בדוי. כלומר, החיבור הנדפס והפופולרי ביותר מתקופת הגאונים (5 מהדורות) "תשובות הגאונים הקצרות"- לא היה ולא נברא מכיוון שהוא זיוף.

נשאלת השאלה המשפטית: האם ראוי להסתמך על "תשובות הגאונים הקצרות" בפסיקת הלכה? תשובה: חיבור זה יכול לסייע לפסוק אך לא ניתן להסתמך עליו מכיוון שהוא לא מקור מוסמך; הוא מקור רישומי ולא מקור משפטי. לכן, מסתמכים על המקור המשפטי הקדום ולא על ה"ליקוט" המזויף. החומר שבספר הוא אמנם חומר משפטי, אך לא ניתן להסתמך עליו, ונסתמך רק על המקור (השולחן ערוך או הראשונים).

תשובות מכוונות מתקופת הגאונים

תשובות שהטביעו חותם על המשפט היהודי מאז ועד עצם היום הזה. חיבורים אלה היוו בסיס ליהדות ולשו"ת מאז ועד היום.

במוקד הדיון יעמדו שני חיבורי שו"ת:

1. סדר רב עמרם גאון- המאה ה-9. ראש ישיבת סורא בבבל. בסורא ישנו פרבר בשם מתא מחסיא ושם הוא ישב. נעיין בשאלה:

הוא מדבר בלשון יפה אל תלמידו כדי שימשיך לשאול. השאלה הייתה מה סדר התפילות בבוקר? הם שאלו כיצד מתפללים מכיוון שהשאלה הגיעה מקהילה חדשה בספרד בקהילת לוסנה- עיר באנדלוסיה. שמה המקורי הוא הליוסאנה (האגדה אומרת שהשם המקורי בא מעברית- "אלי הושענה", לכן במקום זה הייתה זהות יהודית חזקה). אותה קהילה הייתה ללא דפוס, ולכן לא היו להם סידורים- הם לא ידעו להתפלל ולכן שאלו מהו סדר התפילות.

סדר רב עמרם גאון הוא סידור התפילה הקדום ביותר ביהדות. אמנם הצורה שבה התפילה מתקיימת שונה בין העדות, אך הטקסטים כמעט זהים- הסידור כמעט זהה, והסיבה לכך היא סדר רב עמרם גאון- תשובה זו רלוונטית עד היום בכל סידור תפילה חוץ מהתימנים הבלדים. כולם- התימנים השאמים, האשכנזים והספרדים מבססים את הסידורים שלהם לפי נוסח סדר זה.

במאה ה-18 היו כאלה שפקפקו בנוסח, ובסדר רב עמרם גאון מצטטים את רב עמרם גאון עצמו. הקושי הוא שלא אמורים לצטט את הרב בתוך ספרו שלו אלא רק בספרים אחרים שלא חיבר, ולכן פקפקו אם הספר הוא שלו במקור.

רב עמרם גאון נפטר ב1875 והזכירו את אדון סעדיה גאון בספרו של רב עמרם גאון- לאחר שכבר עמרם נפטר.

ספר זה הוא טלאים ע"ג טלאים ועם הזמן נוספו דברים לחיבור. חיבור זה נדפס לראשונה רק ב-1861-1000 שנה לאחר חיבורו, ולכן המסורות והעברת כתב היד לא היו אחידים ונוספו טלאים לחיבור כך שהחיבור שיש לנו כיום הוא לא החיבור המקורי.

ישנו חיבור מתחרה שנכתב ע"י רב סעדיה גאון ונכתב 100 שנה לאחר הסדר, והוא הגאון הראשון שלא פעל מבבל (הוא היה מצרי במקורו), והתייחסו אליו כאוטסיידר. הוא היה הראשון שבא מבחוץ ולכן הוא היה יצירתי וחדשני, והוא חיבר ספרי פילוסופיה שמעולם לא נכתבו בבבל. מכיוון שהיה קשה לקבל את סדר רב סעדיה גאון, החיבור שלו לא הפך לפופולרי כמו סדר רב עמרם גאון. רק חלק מהתימנים מאמצים את סדר רב סעדיה גאון מכיוון שהוא פסק לפי הרמב"ם והם פסקו כמותו.

בסדר רב עמרם גאון יש מספר חידושי תוכן שנשארו בסידורי התפילה עד היום, כאשר רק חלק מהם התקבלו וחלק מהם לא:

1. חידוש שהתקבל: ברכת התורה - כחלק מסדר התפילה, בבוקר מברכים את ברכת התורה (יש חובה ללמוד תורה כל יום). ביהדות, היחס בין התפילה למעשה הוא הווה לעשייתם - אם רוצים לעשות משהו מברכים ועושים את הפעולה מיד, לכן צריך ללמוד תורה ישר אחרי ברכת התורה. בכל סידור נמצא 3 פסוקים שיופיעו תמיד. מי שבחר את פסוקים אלה וקבע שיופיעו בכל סידור תפילה הוא רב עמרם גאון.
2. חידוש שלא התקבל: הסרת תפילת כל נדרי - תפילה הפופולרית ביותר במאגר השנה היא תפילת כל נדרי ביוכה"פ, שנערכת בליל יוכה"פ ומתירים בה את כל הנדרים. מבחינה משפטית, הדבר לא רלוונטי מכיוון שהחזן עצמו לא פוטר את המקשיבים לו. מי שהחזיק בטענה זו היה רב עמרם גאון - הוא טוען שכל הקהילות בבבל שאומרות "כל נדרי", ושלחו מהמתיבתא (ישיבה) שתפילת כל נדרי הוא מנהג שטות שאסור לעשותו. תפילת כל נדרי לא הוסרה לבסוף מהסידור ועד היום היא נאמרת בכל הקהילות והזרמים.

חידושי והשפעתו של סדר רב עמרם גאון:

- סדר התפילות - עבודת ביהמ"ק התחילה בבוקר בעוד להתפלל מתחילים בלילה, וסידור התפילה החל מהבוקר. הדבר הגיוני מכיוון שלפי רב עמרם גאון יש להתחיל את סידור התפילה מהבוקר. הוא יכול היה גם להתחיל מהערב ולהתחיל את הסידור מתפילת ערבית, אך הוא בחר להתחיל אותו בשחרית. ביום שבת (שישי בערב), התפילה הראשונה בסידור הוא ערבית - והדבר לא עקבי. רב עמרם גאון קבע כי סדר התפילות בתוך הסידור יתחיל משחרית בכל יום ורק בשבת יתחיל מערבית.
- חידוש צורני ותפילת הגשם - במידה ושכחנו להתפלל על הגשם, יש הוראות תוכן "למשתמש" בסידור: בבזדזים למשל, בסידורי התפילה אין הוראות וכך גם בנצרות ובעדות אחרות. רב עמרם גאון קבע הוספה של הוראות - זהו חידוש צורני של הוספת הלכות בתוך הסידור למרות שלא מדובר בחידוש הלכתי.
- חידושי תוכן - אמנם סידור זה לא נוצר בהקשר משפטי, אך נוצר בהקשר של שו"ת.

איגרת רב שרירא גאון - המאה ה-10. רב שרירא גאון מגיע ממשפחת דוד המלך (משפחת המלוכה). אביו וסבו מצד אביו היו גאונים, וסביו מצד אמו היה אלוף - משפחתו הייתה מעורבת בהנהגה היהודית בבבל. רב שרירא גאון ישב בפומבדיתא על חורבות פלוג'ה.

איגרת רב שרירא גאון כתובה בארמית יהודית ובגלל חשיבותה היא תורגמה ללטינית בשנת 1861 שהיא שפת הכנסיה - כלומר הכנסיה התעניינה בשו"ת זה, לאחר מכן היא תורגמה לצרפתית בשנת 1904, לעברית ב-1922 ולאנגלית ב-1962.

השאלה שהתקבלה: שאלה מהעיר אלקירואן (קראון) שבתוניסיה - עיר חשובה ששימשה מעין מקום עצירה בדרך. התאריך היה ב"מניין שטרות" - שהוא לוח שנה יהודי שהיה בעבר, כאשר הוא התחיל ב-312 לפנה"ס. האגדה חוברה בשנת 1298 למניין שטרות.

האיגרת הייתה סדרה של שאלות, כאשר כולן עסקו בהגדרת ספרי קודש לאחר התנ"ך (כלומר משנה, תלמוד, ברייתות וכו'). איגרת זו קובעת מידע אודות חיבורי תלמוד שלא מכירים מאף מקום אחר. בנוסף, היא קובעת את

התיקוף (חלוקה לתקופות של המשפט היהודי, כמו תקופת המשנה, תקופת התלמוד, והיחס ביניהן- בתקופת התלמוד אי אפשר לחלוק על מה שנקבע במשנה אלא רק לפרש את מה שנקבע בה. לדוגמה, במשפט הישראלי אין לפרש גם לפי תקופות וגם לפי מוסדות- למשל ערכאות עליונות ותקדימים שהיו, ובנוסף חוק יסודות המשפט שאימצו הלכות קודמות).

אנשי קירואן שואלים מי למשל החליט על סדר המסכתות?

ר' שרירא נותן תשובה ארוכה לשאלות ומסביר את הסדר- מהגדול לקטן ומעוד סיבות נוספות.

שאלה: מדוע רב שרירא גאון כתב ספר שלם כדי לענות על סדר של מסכתות, ברייתות ומשניות?

תשובה: בקירואן היו קראים- הקראים לא האמינו בסמכות הרבנית. בבית כנסת קראי אין מקומות ישיבה מכיוון שכך היה גם בבית המקדש, ולכן התפילה קצרה יותר. בתקופת הגאונים, הקראים איתגרו את הרבנים: בקירואן הייתה קהילה רבנית גדולה שלא ידעה להשיב לשאלות הקראים. שתי גישות במחקר:

1. הוא הבין את עומק האתגר ורצה לפתור אותו

2. רצה לטפח את מעמד הגאונים כמו שהיה עד אז מכיוון שבבבל נכתבו כל המסכתות.

במרוצת הזמן רב שרירא גאון הפך לאחד מגיבורי תקופת הגאונים. מרוב שהיה דמות מרכזית במסורת היהודית, שינו את הפסוק כדי לתת הכרה לשבת שבה נפטר ר' שרירא גאון.

מספר נקודות לחשיבותה של איגרת רב שרירא גאון:

- מקור מידע יחידאי להתהוות המשנה- הוא המקור היחיד שמספר בפירוט כיצד נכתבה המשנה. אחד מבעיותיו של החיבור הוא שהוא מקור מידע יחיד ולא ניתן לדעת אם הוא אמין. לטענת החוקרים, המידע אמין מכיוון שהוא מתבסס על רשימות בכתב של אירועים שקרו בבבל כי התלמוד הבבלי נכתב בבבל עצמה ולכן ככל הנראה הנכתב באיגרת הוא מתוך מידע פנימי מקורי.
- חוקר התלמוד דוד הלכני טען שרב שרירא גאון דילג על תקופה מסוימת של עריכת התלמוד- תקופת הסתם (כל המקורות בתלמוד שלא כתוב בה שם), אך אין לו כיצד להתווכח כי אין מקור אחד לאיגרת.
- חשיבות עליונה למחקר- 3 תחומי מחקר:
  1. היסטוריה יהודית בהיסטוריה של עמ"י, כאשר רוצים לחקור את תקופת הגאונים לא ניתן לעשות זאת ללא איגרת רב שרירא גאון מכיוון שבתקופה זו המידע היה דל, ונהיה חייבים להיעזר באיגרת שמהווה מקור מידע כמעט בלעדי.
  2. הספרות התלמודית- כל המחלקה התלמודית מבוססת על חיבור זה. נוסחאות התלמוד והשימוש בו חייבים להסתמך על האיגרת.
  3. המשפט היהודי- כל שאלת התיקוף ומקורות המשפט נידונים במשפט העברי. המשפט העברי מבוסס על איגרת רב שרירא גאון. העיסוק בהלכה המודרנית מתבצע בתחום המשפטיים.

סיכום תקופת הגאונים:

לאחר רב שרירא גאון (סוף תקופת הגאונים), המרכז בבבל החל להיות פחות משמעותי וקמו מרכזי יהדות אחרים שבמקום לייבא סמכות הם גידלו את הסמכות כסמכות מקומית. למשל, כאשר יש רב מקומי אין צורך לשלוח איגרת לבבל, וניתן לשאול את הרב המקומי. מעבר זה קרה הודות לספרות השו"ת- כי הקהילה ששאלה את השאלות תוכל לענות עליהם בהמשך.

ספרות השו"ת הוא ניווד ידע, וכאשר הידע עובר- מקור הידע מאבד ממרכזיותו וסמכותיותו ומאציל סמכות על מי שמקבל את הידע. תהליך ארוך זה גורם להעצמת קהילות אחרות, ולכן שני חיבורי השו"ת הנ"ל מסבירים מדוע הערים אליהם נשלחו התשובות המכוננות- תוניסיה (צפון אפריקה) וספרד הפכו למרכזי יהדות בתחילת ימי הביניים.

ר' יצחק אלפסי (הרי"ף)- רב מרכזי בקירואן. פסק בשאלה נגד אדם אמיד, ובעקבות פסיקה זו נאלץ להימלט על נפשו לספרד והתיישב בלוסנה, ושם לימד את ר' יוסף איבן מיגאש- שלימד את ר' מימון, שילד את הרמב"ם. הרמב"ם יימלט מספרד לצפון אפריקה, משם לישראל, ומשם לקהיר- ושם כתב את רוב חיבוריו. בכל נשכחה- וכך רואים שהשו"ת מעצים את מי שמקבל את התשובה.

תקופת הגאונים היא תקופה מעצבת:

- המסורת היהודית - התהוות סידור התפילה, הכרעות של שו"ת
  - תכני המשפט היהודי
  - תבניות המשפט היהודי - התפתחות סוגה ספרותית משפטית חדשה (ספרות השו"ת - סוגה זו לא הייתה קיימת לפני תקופת הגאונים).
  - לאחר תקופת הגאונים, יש תחרותיות גדולה יותר והשאלות שעסקו בפעולת הסוגה המשפטית הופכות להיות מרכזיות. השואל בדור הזה עתיד להיות הנשאל בדור הבא - דבר זה מהווה דמוקרטיזציה של ידע, ולכן המשפט תורם לדמוקרטיזציה של ידע - הידע נגיש למקבל.
  - קהילה משפטית גלובלית - המשפט היהודי לא מכיר בגבולות. גבולות מדיניים לא מגבילים את הסמכות הטריטוריאלית של המשפט היהודי. בית הדין הרבני פועל לפי דין דתי ולא דין טריטוריאלי - ולכן יוכל לתת גט לאישה מאוסטרליה אך בשונה מביהמ"ש שלא יוכל לפסוק למשל סכסוכים במדינות אחרות. דוגמה לכך היא שבת בחלל או באיסלנד. לכן, הסוגה הספרותית של שו"ת לא מכירה בגבולות מדיניים והדבר יוצר קהילה משפטית גלובלית. על כן, פסיקה יהודית בארץ תשפיע על הפסיקה היהודית בכל רחבי העולם. בסיסה של הסוגה המשפטית של השו"ת הוא שאין סמכות טריטוריאלית.
  - העצמת הפזורות - ככל שיש יותר התכתבות של שו"ת הדבר מעצים את הפזורות בשוליים מכיוון שמעבירים מידע למקומות אחרים, ולכן הסוגה הספרותית של השו"ת חשובה במשפט העברי.
- בשיעורים הבאים נעסוק ב3 היבטים שונים של נשים בספרות השו"ת. אנו לא נעסוק בהיבט של נשים בתור מדפיסות של שו"ת (בעיקר בפולין. בדר"כ אלמנות שקיבלו את בית הדפוס מכן זוגן שנפטר). לכל אחד מהשיעורים יש היבט משפטי.

השאלה, התשובה והערעור:

אין מוסד של ערעור במשפט העברי. זה שקיים בית הדין הגדול בערעורים קיים בגלל הבריטים ועד היום הוא שנוי במחלוקת בהלכה. זהו ערעור רשמי. האם ישנו ערעור לא רשמי שהוא ערעור על מתן תשובה?

שתי שאלות מסגרת:

1. נשים כבעלות דין
2. שאלת הערעור על תשובה קיימת

שו"ת הרמב"ם

הרמב"ם מוכר משני היבטים:

1. מורה הנבוכים (דלאלה אלחאירין) - כאשר מדפיסים את הספר ב1475, הוא היה כ"כ מפורסם כך שהוא מודפס בעברית במקום בערבית. הרמב"ם היה פילוסוף.
  2. משנה תורה - הקודקס המוצלח ביותר בתולדות המשפט העברי. הרמב"ם היה משפטן. הספר נקרא גם "היד החזקה" על בסיס פסוקים י"ב לפרשת וזאת הברכה. הי"ד החזקה - י"ד=14 כרכים.
- בנוסף, הרמב"ם חיבר גם שו"ת בנוסף לכתיבת קודיפיקציה (חלק ממנה היו בעברית וחלק בערבית יהודית. חלק מהכתבים נמצאו וחלקם לא). ערבית יהודית= ערבית באותיות עבריות.

מקרה שו"ת ראשון:

אדם נמצא עם אשתו מספר שנים, הוא נוסע לרגל עסקיו - והוא נעדר מעירו לסירוגין 4 שנים. כאשר חזר לביתו, מצא שגיסו (אחי אשתו) נעשה מלמד תינוקות (פתח בית ספר יסודי), כאשר אשתו יושבת ומלמדת את התינוקות (הפכה למורה) בגלל שבעלה לימד אותה "קצת" תורה בעבר. הוא אומר לאשתו שלא ראוי לה (לא צנוע) ללמד את התינוקות, מכיוון שהוא חושש מאבותיהם של התינוקות שיביישו אותה (ינסו לנצל אותך), והוא לא רוצה זאת בשבילה או בשבילו. אשתו הציקה לו בתגובה - מיררה לו את החיים ושבתה ממלאכות (נמנעה מלעשות מלאכות שבנות ישראל חייבות לבעליהן, כמו ללוש, לבשל, תשמיש המיטה, כיבוד הבית וכיבוס, והיא גם מזניחה את

הבנים וממשיכה ללמד את התינוקות כל היום). במידה והוא צריך לעשות את המטלות, הוא צריך לשלם למישהי אחרת ואז יש חשש שהיא גם תעזור לו בתשמיש המיטה.

במצב זה, לאדם אין מי שיספק את צרכיו- והפתרון כביכול הוא לגרש אותה, אך- יש לה חלקת מקרקעין בשותפות עם אחותה וחמותה. כלומר, האישה היא בעלת נכסים והגבר לא רוצה לגרש אותה (החמות גם שותפה, כי משדכים בין הבן לבת והופכים אותה לשותפה- וכך הילדים של שניהם יקבלו כמעט את כל הנכס בירושה). הוא חושש שמבחינה כלכלית היא תמכור את הקרקע ותשאיר את בניו ב"פחי נפש"- כלומר הוא חושש לטובת הילדים.

הפתרון: לקחת עוד אישה. במאה ה-12 היה מקובל בארצות המזרח לשאת אישה אחרת, וכך הוא גם שומר על הנכס וגם דואג לסיפוק צרכיו (תופעה נפוצה). בצפון אפריקה ובתימן נמשך עד המאה ה-20. בארץ ישנו חוק שאוסר על ביגמיה למעט חריגים- אנשים שנישאו בחו"ל במקום שהיה מותר לשאת שתי נשים (כמו תימנים ומרוקאים).

בשטר הכתובה יש תנאי- התנאי בכתובה אוסר עליו להינשא עם אישה אחרת או להחזיק פילגש ללא אישור האישה. במידה והוא יישא אישה אחרת או ישהה אצלו שפחה (פילגש) שהיא שונאת, הוא מקבל על עצמו לשקול לה מאוחר (=לשלם לה את המאוחר, כלומר לשלם לה את הכתובה עד סוף ימי הנישואין). בכתובה של ספרדים, כתוב שאסור להשיא אישה אחרת.

השאלות המשפטיות והשו"ת:

1. ש: האם הגבר רשאי למנוע מאשתו ללמד?
ת: לפי המשנה, רוק או אישה לא יכולים ללמד (להיות מורים), מכיוון שחוששים מהאבות. הוא רשאי למנוע אותה מלימוד התינוקות ובית הדין צריך להוכיח אותה על כך- למנוע אותה מללמד.
  2. ש: האם הוא יכול לשאת אישה שניה בניגוד להסכם?
ת: הרמב"ם כותב בתשובה שאסור לו להשיא אישה אחרת רק ברשותה או אחרי שפרע את המאוחר.
  3. ש: מה הסעדים העומדים לרשות הגבר?
ת: במידה והיא תובעת גירושים, חוסמים את הדרכים לכך עד שתחזור בה ותתרצה לנהוג כמו שצריך עם בעלה.
- הגבר לא רוצה להתגרש מכיוון שהוא רוצה את הקרקע (שיקול כלכלי).

הגבר יוצא מפסק הדין ולא מרוצה, מכיוון שהוא אמנם ניצח במחצית ממה שרצה אך לא קיבל את העיקר (המטלות שהיא מחייבת לו) מכיוון שפסק הדין הוא לפי שלום בית.

מקרה שו"ת שני:

אדם שנשא אישה בת 9 שנים שהיא בשותפות עם חמותה ואחותה כאשר כולם גרים בחצר אחת. אמה של הילדה (החותנת) התחייבה לפרנס את הזוג הצעיר למשך 10 שנים במסגרת עסקת הנישואין. לאחר 7 שנים, לא נשארה לה יכולת לפרנס (הכסף נגמר): הילדה בת 16 והבעל לא מצליח לפרנס (אין לו חיי שעה). בינתיים, הנערה הרתה וילדה זכר. כאשר הילד היה בן תשעה חודשים, הוא נטש אותם ונסע 3 שנים בישראל ודמשק מבלי להשאיר לה ולתינוק ארוחת ערב לאותו לילה אפילו. כלומר, כשהוא חוזר היא בת 20. בשנים שעברו היא הייתה צריכה לעבוד כדי לפרנס אותה ואת התינוק, וכשבעלה חזר הוא חזר ללא פרוטה ואפילו חייב חובות למס הגולגולת שלא שילם במשך 3 שנים, ואין אב לבעל שיפרע את החוב. מי שנותר לפרוע את החוב בשבילו הוא או אשתו או אמו- והן פרעו בעבורו את מס הגולגולת כדי שלא יאסרו אותו (פדו אותו מתוך רחמנות). היא חושבת שהוא יישאר ולכן היא מסכימה לפרוע את חובו. הוא ישב בעיר שנתיים (היא בת 22 כרגע), הרתה, וילדה ילד נוסף. הוא נסע שוב כאשר הילד היה בן שנה וחצי והיא בערך בת 24 כאשר שוב לא השאיר לה כסף ונעדר לשלוש שנים נוספות.

הקושי: מתואר כי האישה בת 25 כעבור שלוש שנים- ישנה סתירה בגילאים.

היא מגיעה לבית הדין כאשר יש איתה שני בנים והם רעבים יותר משבעים, והוא לא דאג לדברים בסיסיים כמו שמן ונרות שבת. אם היא רוצה לראות אור, היא צריכה ללכת לגיס או לחותנת. היא אישה קשת יום וחייבת לפרנס את משפחתה- ולכן היא ביקשה מאחיה להצטרף אליו ללמד את הקטנים מקרא כדי להתפרנס. בינתיים, האדם חוזר מהנסיעה לחצר ומגלה את אשתו מלמדת את הקטנים מקרא אצל אחיה כאשר היא במקצוע שש שנים (טענתה היא עושה זאת זמן רב ורק עכשיו הוא נזכר שהדבר מפריע לו). בינתיים, אחיה (מנהל בית הספר) נוסע- והיא הפכה למנהלת, בעלת העסק במקומו. היא המשיכה במקצוע 4 שנים נוספות- כבר 10 שנים

בנוסף, חובותיו של האב כלפי בניו הוא ללמד אותו אומנות (לפי התלמוד ההורים חייבים לדאוג לפרנסה ולשלם את שכר הלימוד). הבן הבכור גדל והיה בן 17, וכאשר האב נוסע- יש צורך במורה חדש. לכן, היא גם דואגת לפרנסת הילד שלה ומכניסה אותו לעסק ללמד. היא השתמשה בבנה כדי לדבר עם הגברים שבאים לקחת את הילדים, כאשר היא מדברת רק עם האמהות. כלומר, היא חילקה את העבודה כך שהבן הרווק לא ידבר עם נשים והנשואה לא תדבר עם גברים זרים.

מיום היוולדם של הילדים הבעל לא דאג להם ולא שילם עליהם מס גולגולת- לא שילם עליהם דמי לימוד ולא הלבישם כלל (לא במצנפת ולא בנעליים), לא קנה מחצלת לבית ולא כסות, כר או כלי ולא שמן פשתן להדליק נרות. גם בעת דיבורו, הוא רק מקלל ומחרים אותם.

כעת, הבעל רוצה או שתפסיק לעבוד או שתישא אישה אחרת. כעת האישה מבוססת בעסק משגשג: והיא מסכימה לתת לו גירושין, אך לא מסכימה לו לעולם לשאת אישה אחרת, לא בגלל שיש להם זוגיות טובה (הרי הוא נמצא אצל אמו כל היום, ובמידה ויש לו כסף הוא נותן את כולו לו ולאמו). הוא לא מעוניין להתגרש בגלל הנכסים.

הוא רוצה להתלונן אך היא אומרת שבמידה והוא היה חוזר הביתה היא לא הייתה מונעת ממנו יחסי מין (הוא גר אצל אמו). היא אומרת שכרגע היא מחזיקה בשני נכסים: את החצר המשותפת, ואת בית תלמוד התורה כאשר היא לנה בבית הספר (בעבודה) ושוכרת אותו. היא מציעה לו לקחת את החלק שלה בחצר שהיא לא משתמשת בו, להשכיר אותו ולהרוויח ממנו כאשר הם נשואים מתוך רצון לעזור לו ולאמו. תשובתו- לא אשכירנו ולא אטול שכירותו. הוא דורש שתשב בבית כמו כל בנות ישראל או תתן לו רשות לשאת אחרת.

הוא מציע לה הצעה חלופית- שילוה דינר, יקנה לה בו חיטה ושהיא תשב בבית. דבר זה לא הגיוני מבחינתה מכיוון שהוא כבר עזב בעבר ומהיכן יחזיר את הדינר? היא אומרת לו שהעסק שלה מבוסס על המשכיות ומוניטין- מכיוון שהשוק הוא תחרותי והיא לא יכולה לסגור את בית הספר אפילו ליום כי האבות ייקחו את ילדיהם למקום אחר. האנשים סומכים על המוניטין של בית הספר בגלל שהם סומכים על האישה ולא על בנה, ובנוסף זוהי העבודה היחידה שהם יודעים לעשות.

השאלה: שואלים את הרמב"ם אם עדיין עליה להקשיב לו לאור עובדות המקרה.

האם זהו אותו מקרה כמו המקרה הראשון?

העובדות דומות כך שכנראה זהו אותו מקרה.

במידה וזהו אותו מקרה, ניתן לשחזר את מה שהיה: הרמב"ם פסק לטובת הגבר והאישה מערערת על כך מכיוון שלא שמעו אותה.

השאלות המשפטיות שלה זהות לשאלות המשפטיות של המקרה הראשון.

הפסיקה השניה של הרמב"ם- על הבעל למלא את צרכי אשתו, ובמידה ואין לו יכולת כופים לגרש אותה ולפרוע את המאוחר במידה ויש לו (הוא חייב לגרש אותה). בנוסף, הרמב"ם קבע כי לבעל יש זכות למנוע ממנה ללמד. הרמב"ם מוסיף בפסיקת הערעור דרך הערמה: עצה כדי לעזור לה מעבר לפסק ההלכה היבש. הוא מציע לה למרוד ולוותר על הכתובה שגם ככה אין לו לפרוע את המאוחר, כך יכפו עליו לגרשה והיא תישאר ברשות עצמה- תלמד מי שתראה ותעשה מה שתראה- למרות שכתב בספרו שאסור לה ללמד. סתירה זו היא ההבדל בין המשפט הכתוב לבין המשפט בפועל- ריאליזם משפטי.

תובנות:

- ספרות השו"ת כמקור היסטורי- למדנו על מס הגולגולת, זכויות נשים, וחיי היהודים במצריים במאה ה-12.
- קריאה מגדרית- מבחינת קריאה משפטית, הגיבור של הסיפור הוא הרמב"ם. בקריאה מגדרית, הגיבורה של הסיפור היא האישה.
- הדפסת השו"ת בקובץ- הרמב"ם עצמו לא פרסם את השו"ת ודבר זה קרה הודות לאיסוף של כל השו"ת לתוך קובץ אחד. המדפיס הראשון לא שם לב לדמיון בין שני המקרים.
- המשיב בתור ערכאה שיפוטית עליונה- בית הדין או רב מקומי שפונה לרמב"ם שמשמש כבג"ץ
- סתירות בכתבי הרמב"ם- סתירה בין מה שכתב בשו"ת לבין מה שכתב במשנה תורה.
- לא די ברציו- סיפור הרקע הוא נחוץ ואף מכריע. הצגת המקרה תשפיע על התוצאה.
- חשיבות השאלה- השפעת תיאור הנסיבות על פסק הדין.

נמשיך את הנושא של נשים בספרות השו"ת:

נשים כמשיבות

מחד, באופן מסורתי נשים לא לקחו חלק בהנהגה, גם במערכת המשפט החילונית ולא רק היהודית (בכל העולם יש בו רק בית משפט ראשון אחד בעולם שיש בו רוב של שופטות- בניו זילנד, 3 שופטות ו-2 שופטים). המציאות הכלל משפטית היא שנשים עדיין לא נכנסו לבתי משפט. הבעיה המסורתית היא שישנה שאלה: האם נשים רשאיות ליטול עמדות הנהגה? הספר "נשמת הבית" נטען להיות השו"ת הראשון שנכתב ע"י נשים.

מקומן של נשים בספרות השו"ת

מספר מקרים שבהם נשים יכולות להיות מעורבות:

- בעלות הדין
  - נשוא דין- שהן נשוא הדין (מקרים שבהם מדברים על דמויות נשים).
  - הדפסת שו"ת: נחלק לממנות ומדפיסות.
- האדמו"ר ממונקאטש- אנטי ציוני, דמות רדיקלית. בשו"ת שכתב ישנה מודעה שבה הוא מודה ל"אישה החשובה מרת שרה"- שהקימה קרן שתוציא את ספריו.
- אדון משה יצחק פוקס הבטיח לאדמו"ר ממונקאטש קרן ע"מ שיוכל להוציא את ספריו כאשר הצוואה שלו לא נערכה עפ"י חוקי המדינה (צ'כוסלובקיה), ולכן לא הייתה אפשרות להכריח את אשתו של אדון פוקס לקיים את הצוואה והאדמו"ר דאג. בסופו של דבר, האישה האמידה החליטה להעמיד את הקרן לרשותו כמו שהיה כתוב בצוואה של בעלה, ולכן היא מימנה לו את הדפסת השו"ת.
- בנוסף, ישנה דוגמה של ספר שנדפס בדפוס אלמנת האדון "דוקטור ופרופ' גרילא". הוא לא היה יהודי והיה מעורב בהוצאה של מהדורה של התלמוד ולאחר מותו ירשה אותו אשתו האלמנה גרילא, שמימנה את הדפסת הספר "ארבע שיטות" ובו יש שו"ת. האישה לא הייתה יהודיה.
- ספר שו"ת של משה אלשיך- מאדריאנופול, עלה לארץ והתיישב בצפת כאשר השו"ת שלו נדפס בלבוב שבאוקראינה ע"י פסל בלבן (אישה בעלת דפוס שהייתה שותפה עם בעלה).
- ספר שו"ת של משה לוריא מחכמי פולין- המהדורה המאוחרת נמצאה בפירודה ובה המדפיס כלל פסקה ביוגרפית של המחבר ובה נכתב שהרבנית "מרת מרים" שהייתה סבתו של המדפיס תפסה ישיבה (מוסד) וישבה באוהל תורה (לימדה תורה) כשוילון (מחיצה לפניה) בחורים מופלגים. כלומר, האישה הקימה ישיבה ולימדה בחורים. כאן האישה משמשת כסוג של השראה- המדפיס חשב שהדבר יעניין את הקורא ולכן הוא ימשיך לקרוא את הספר.
- שו"ת חוות יאיר- של ר' יאיר חיים בכרך. חוות יאיר הוא מקום שמופיע במקרה בעבר הירדן המזרחי באיזור מנשה מדרום לנהר הירמוך. הוא מסביר את בחירת השם לספרו ממספר סיבות:
- בכך שכאשר נולד קראו לו חיים וכאשר הוא חלה רצו להוסיף לו שם. בדרך כלל לילד חולה הוסיפו את השם "חיים", אך כבר קראו לו כך ולכן הוסיפו לו את השם "יאיר". לכן קרא לספרו "חוות יאיר"- חוות מלשון חווה אם כל חי, מלשון "חיות", שיחיה.
  - חוות יאיר הוא בגימטריה מספר התשובות שמופיעות בשו"ת.
  - על שם סבתו אם אביו: קרא לספר על שם חווה סבתו שהייתה אישה צדיקה וראויה לכך. היא הייתה עסוקה במלאכת התרגום (בעולם העתיק נשים לא ידעו את ספרות הקודש ולא למדו, והן דיברו יידיש- והיה תרגום של מדרשים ליידיש "צאנה וראנה"). סבתו הייתה כ"כ חכמה שקראה את המדרשים בערבית ובארמית ללא תרגום, ואף חלקה על הפירוש של "מתנות כהונה" והבינה פירושים קלאסיים.
- הוא מוסיף שהיא "הושיטה בקנה" (כלומר כתבה תשובות בעט). היא הייתה אישה חסידה. השאלה היא היכן התשובות שלה? לא רוצים שישכחו את שמה ולכן הוא הכין ל"זקנתו" מזכרת, ולכן בהברה אשכנזית האות ת' לא דגושה מבוטאת כ ס'. לכן לא קוראים חוות יאיר אלא "חווס יאיר"- כלומר יאיר המשוייך לחווה (כמו hava's yair).

הספר מוקדש לה, הכותר נקרא על שמה והיא חלק מההשראה בספר.

- לכן תפקיד נוסף של נשים בשו"ת יכול להיות השראה.

שאלת מירקאדה- באיזמיר שבטורקיה במאה ה-18 ישנה שאלה בדיני ירושה. האישה גם שאלה את השאלה, גם כתבה את הפסק שצריך להיות וגם איזכרה אזכורים. שואלים האם היא כתבה בעצמה או שכרה רב שיכתוב בשבילה? התשובה של ר' משה ישראל- כותב שהאישה חכמה, צנועה וקוראים לה "חכמה מירקאדה". רב בשפות המזרח נקרא "חכם", ומכך אנחנו מבינים שהיא נחשבה רבנית. הרב פוסק נגדה ולא נותן לה את הירושה שהגיעה לה. לסיכום ניתן לראות שהתקדים הוא שהאישה שואלת שאלה לא רק על בסיס צדק אלא על בסיס אזכורים בספרים שהיא משתמשת בהם כדי לבסס את טענותיה.

האם יש נשים שחיברו שו"ת?

עד לפני כמה שנים התשובה לא הייתה ברורה- נשים לא כתבו תשובות. ב2014 המצב החל להשתנות, ונשים החלו לחבר ולהוציא ספרים:

- מלכה פיוטרקובסקי- כתבה את "מהלכת בדרכה", אתגרי החיים במבט הלכתי ערכי: כתוב על הכריכה שהיא אשת הלכה בולטת. דבר זה עורר פולמוס גדול- אשת הלכה בולטת היא רבנית, כאשר רבנית היא ההגדרה של אשתו של רב והיא לא אשתו של רב. בויקפדיה החליטו לכתוב שהיא לא אשת הלכה- והדבר עורר סערה: אין אפשרות להסמיק אישה לרבנות באופן מסורתי ולכן השאלה הפמיניסטית שהתעוררה הייתה: האם ניתן להגדיר אישה כאשת הלכה? ויקפדיה הגיבה כי הם לא יכולים להמציא תארים ולכן דרשו מהאורתודוקסים לתת הגדרה לאשת הלכה.

כלומר, כאשר מדובר בתופעה חדשה יש בעיית מינוח- כיצד נקרא לאישה שכותבת תשובות? תוכן הספר: לא דן רק בענייני נשים אלא מדבר על אתגרי חיים בארץ וכו'. בעיון בספר, הוא לא כתוב כמו שו"ת- היא מסבירה כי היא נשאלה שאלה ונתנה תשובה, אך הפרק שנכתב על הנושא הוא לא התשובה שנתנה. לכן, הדבר קרוב לשו"ת ומבוסס על שאלות שנשאלה אך לא משתייך לז'אנר השו"ת.

השאלה: מה מגדיר שו"ת? האם שו"ת חייב להיות כאשר מישהו שולח שאלה לאחר או יכול להיות כל תשובה משפטית? התשובה לא ידועה.

הספר זכה לביקורת מהרב יואל קטן שטען כי הספר חתרני. הוא מבקר אותה מכיוון שהיא אישה. הוא מאשים אותה בכך שהיא מנסה להתאים את ההלכה למציאות המודרנית (דבר שהוא בעצם עבודת הפוסק. לדוגמה, הרב פיינשטיין יצר קטגוריה חדשה של חלב: חלב שמויצר ע"י חברות בארה"ב שכולם שותים אותו. לכן, לא ניתן להאשים את מלכה פיוטרקובסקי). הוא תוקף את פיוטרקובסקי מכיוון שהיא אישה.

Jackie robinson- היה שחקן בייסבול מצליח וגם היה אדם ישר. ניתן ללמוד מכך כללי: כאשר רוצים לחולל שינוי צריך לקחת דוגמאות שאי אפשר לבקר אותן. יש לקחת אנשים שחסינים מפני ביקורת כדי לחולל שינוי.

הרבנית פיוטרקובסקי פועלת בתוך שדה מוקשים- לציבור קשה לקבל חידושים שנעשו ע"י אישה מאשר חידושים שנעשו ע"י גבר.

בחוברת "מה שאלתך אסתר ותעש" נכתב שהוא נכתב ע"י מוסמכות המכון. מי הן מוסמכות המכון? לא כתבו מכיוון שלא רוצים שישפטו את המחברות ושיקראו את הספר לפני שישפטו את השנים. בכריכה האחורית נכתב שדבר זה נועד להכניס נשים לשיח ההלכתי. בעיית מינוח- מסתירים את הנשים כדי שלא ישפטו את תוכן הספר.

חוברת זו לא מדברת רק על ענייני נשים ובשונה מהספר של מלכה שבו מתחילים בענייני נשים, מתחילים בחוברת מסוגיות כלליות של שבת ומועד כדי שלא ישפטו את הספר מלכתחילה. כלומר נוקטים בשני צעדים כדי למנוע שיפוטיות ולגרום לאנשים לקרוא:

- מסתירים את שמות המחברות
- לא מתחילים עם ענייני הנשים

הפרק של "על המשיבות" נמצא בדף האחרון ומסביר שתי רבניות. ענת נובוסלסקי קיבלה תואר של "מורת הלכה" (בעייתיות במינוח שמנסים להכיר בהן כרבניות ולכן מנסים להעניק תארים שוליים).

חוברת "נשמת הבית" - ספר בענייני נשים (היריון, לידה, הנקה ואמצעי מניעה). בספר מופיעות שאלות שנשאלו בליווי הדרכה מעשית והסברים ונספחים רפואיים. באנגלית כותרת הספר הוא שו"ת- responsa, אך לא בעברית. המשתתפות בספר הן משיבות, שנקראות: "הרבניות יועצות ההלכה".
בספר שו"ת מקובל לקבל הסכמות: מחברות הספר לא קיבלו הסכמות וגם לא פיוטרקובסקי.
הסכמה - מכתב שמדפיסים בראש הספר שתפקידו הוא צנזורה שיווקית שמאשרת וממליצה על התוכן ובימי קדם גם הייתה הגנה על זכויות יוצרים. כיום, ההסכמה משמשת לצנזורה ושיווק.
מבחינה אסטרטגית, כדי לקבל את הספר צריך הסכמות מגברים ולכן עיקר הדוברים בהשקה היו גברים. כמה חודשים לאחר מכן, הרב לבנצל חזר בו מהסכמתו - וכתב כי הוא מבטל את ההסכמה כי נשים לא צריכות להיות פוסקות הלכה. כאשר הספר יצא לאור הוא עדיין הסכים. כלומר, התופעה קשה לעיכול אצל הרבנים. לדוגמה, שמות הכותבות לא כתובות במלואן בקטלוג הראשי של הספרייה הלאומית. בנוסף, החתימה היא בראשי תיבות- א.ק. במקום אורה קראוס, כדי להסתיר את עצם קיומה של המחברת.
ספר הלכה שו"ת של רבני ורבניות בית הלל - "ובית הלל אומרים" - ספר שיצא בקרוב.

לסיכום, מקומן של נשים בספרות השו"ת:

- לכל אישה יש שם - ציון שמות הנשים בשו"ת (הסתרת השם, הבלטת שם המוסד)
- תפקיד הגברים - בנשמת הבית הגברים משחקים תפקיד מרכזי בעוד בחיבורים אחרים - פחות.
- נמענים/ות לשו"ת - האם צריך נמען לשו"ת? שו"ת לא חייב להישלח למישהו כדי להיקרא כך.
- השיח ההלכתי - לא ראינו פוסק שמפנה לספרי השו"ת של הנשים.
- תחילתו של עידן חדש - או רק קוריוז? נגלה בהמשך.
- "פסיקה נשית" - האם מדובר בפסיקה שהיא פסיקה ע"י נשים או פסיקה שמתאפיינת בנשיות? האם יש מימד נשי לפסיקה? מה זה אומר? האם אלה נשים מלומדות או שמא כאשר אישה כותבת תשובה יש משהו בנשיות התשובה? נמשיך את השאלה בשיעור הבא כאשר נשאל "מהי פסיקה עם שם תואר?" (למשל מה נותן את האופי הנשי לשו"ת?)

זכות הבחירה לנשים בספרות השו"ת - סיכום באדיבות נוי קונדה

נעסוק בכך בכמה הקשרים:

1. בחירות מקומיות (הסיפור עם בית שמש)
2. נשים בספרות השו"ת - עסקנו כנשים בעלות דין ונשים כמשיבות וכאן נעסוק בנשים כנשוא הדיון ומעמד האישה בספרות השו"ת
3. פסיקה עם שם תואר - האם זו פוסקת שהיא במקרה אישה או שיש נשיות לפסיקה - נעסוק גם בשיעור הבא בפסיקה ציונית.

לפני מאה שנה, נשים ברוב מדינות העולם לא זכו לבחור ובוודאי לא להיבחר. היו מקומות שנתנו זכות בחירה לנשים, המדינה הראשונה שנתנה זכות בחירה לנשים היא בניו-זילנד ב-1893. והמדינה השנייה היא אוסטרליה ב-1902. אך כבר בקונגרס הציוני השני ב-1998, הרבה לפני שהייתה לנו מדינה הייתה זכות בחירה לנשים, כשבאותו זמן רק במדינה אחת בכל העולם הייתה זכות בחירה לנשים (מדינה לא במובן מחוז או state אלא מדינה ריבונית, כי לכל מיני קולוניות באוסטרליה היו כבר זכויות בחירה).

באנגליה רק ב-1928 נשים קיבלו זכות בחירה ובארה"ב לנשים ב-1920 אבל לשחורים רק ב-1965. שוויץ ב-1971. היו מדינות בהם מדינות יכלו לבחור רק בבחירות מקומיות או מדינות בהן יכלו לבחור בכל דבר חוץ מלבית הנבחרים. הקונגרס השני בבאזל שבשוויץ הביא זכות בחירה לנשים כשבשוויץ עצמה עוד לא הייתה זכות בחירה. נשים לא זכו לקבל זכות בחירה במשאל עם בארה"ב ב-1915. ב-1919 המפה החלה להשתנות - מדינה אחרי מדינה הביאה זכות בחירה לנשים (לחלק מהמדינות כבר ב-1915 היו, בעיקר בצד המערבי בו האוכלוסייה קטנה). ערב הסעודית היא המדינה האחרונה שהביאה זכות בחירה לנשים ב-2011. כעת יש רק מדינה אחת בעולם ללא זכות בחירה לנשים.

ב-1920 הוכנס תיקון מספר 19 לחוקת ארצות הברית שהביא זכות בחירה לנשים שנה וחודשיים לאחר ההצעה (המדינה האחרונה שהביאה את האישור הייתה טנסי).

הבריטים מגיעים בעקבות מלחה"מ הראשונה והיהודים בארץ מתארגנים ומקימים 3 מוסדות לאומיים:

- **אסיפת הנבחרים** - אמורה להיות מעין רשות מחוקקת של היישוב היהודי באישור המנדט הבריטי. האסיפה הראשונה התחשה ב1920.
- **הוועד הלאומי**
- **כנסת ישראל**

בדיוק ב1920 בה נכנס התיקון בארה"ב, יש ויכוח בארץ לקראת אסיפת הנבחרים הראשונה, האם לתת לשים זכות בחירה? השאלה שונה בארץ מאשר השאלה ברחבי העולם, המאבק הוא שונה מ2 סיבות:

1. בארץ זה מאבק הפוך - במקומות כמו ארה"ב נשים ללא זכות בחירה דורשות זכות בחירה. בארץ, נשים עם זכות בחירה דורשות לא לשלול מהן את הזכות. מדוע? בקונגרס הציוני השני בבאזל הן כבר קיבלו זכות בחירה והן טוענות שלא ניתן ליטול מהן את זכות הבחירה. מי רוצה לקחת מהן את זכות הבחירה? חוגים דתיים.
2. הרקע ההלכתי - בארה"ב יש מסורת לעומת שינוי, נשים מעולם לא הצביעו. בארץ, הטענה היא שלפי ההלכה אין זכות בחירה לנשים.

מה העניין ההלכתי?

בספר דברים יז, יד - כ, משה אומר שבטח ירצו בני ישראל למנות מלך "תשים עליך מלך" - האם מלך זה בהכרח מלך גבר או שאולי ניתן גם מלכה? משה מונה כמה הגבלות:
* מלך מקרב אחיך - בפולין למשל היו במשך שנים ממנים מלכים מארצות אחרות. בארץ - אתה צריך להיות אזרח, וכדי להיבחר או להיות שופט אתה צריך לוותר על אזרחות זרה (למעט בקשות כי יש מדינות שלא מאפשרות לוותר על אזרחות).

* צנוע

* לא ירבה סוסים

* לא ירבה נשים

* חייב לציית להלכה ולא לסור ימין ושמאל

על בסיס פסוק זה אומר **מדרש ספרי**:

מלך - ולא מלכה

זוהי דרשה ולא חייבים לקרוא את הפסוק ככה. אך הרבנים דרשו מלך ולא מלכה.

דרשה שנייה - לא תוכל לתת עליך איש נכרי - מיכן אמרו אין ממנים פרנס על הציבור עד שתהא אימו מישראל.

פרנס על הציבור = לא רק לגבי מלך אלא כל משרה ציבורית.

כלומר כל משרה ציבורית חייב להיות שאימו מישראל.

על הבסיס הזה **הרמב"ם** במשנה לתורה (הקודקס המפורסם) כותב שאסור למנות אלא איש שעומו מישראל וכתב "אין מעמידין אשה במלכות שנאמר עליהם לך ולא מלכה וכן כל משימות שבישראל אין ממנים בהם אלא איש." לפני הרמב"ם אף אחד לא אמר שפרנס (משרה ציבורית) לא יכול להיות אישה.

מצד אחד, זה הרמב"ם. מצד שני, זה רק הרמב"ם ולא הקול מכל הפוסקים. ואז התעוררה השאלה מה נעשה עם האמירה הזאת. ברוב ההיסטוריה, במשך 700 שנה מהמאה ה-12 זה לא עלה לדיון כי לרוב הנשים לא הייתה זכות בחירה. השאלה לא התעוררה. השאלה גם לא התעוררה בקונגרס הציוני הראשון, פשוט הביאו לנשים לבחור ואף אחד לא פתח את הפה.

השאלה עלתה רק ב1920 באסיפת הנבחרים בארץ. קבוצות דתיות אמרו שהרמב"ם אסר. אנשי המזרחי (הציונות הדתית, שיהפוך למפדל שיהפוך להיות הבית היהודי) נקרעו. הם מצאו עצמם בבעיה. מצד אחד, אנשים מודרניים, חלק מהמפעל הציוני, הם השתתפו בקונגרסים והיו חלק מהמפעל הציוני ורצו לתת זכות בחירה לנשים. מצד שני, קבוצות שאנו מכנים היו חרדים, אנשים הזוקים התעקשו על מה שאמר הרמב"ם. אז מה עשו? שאלו רב, רב פתוח ומכובד, עם ראייה מודרנית. הם שאלו את הרב קוק.

הרב קוק באותו הזמן עמד להיות ממונה לרב הראשי לארץ ישראל ועמדו להקים את הרבנות הראשית (הבריטים הקימו אותה). הם חשבו שהרב יאמר שיש זכות בחירה והם יצאו בסדר עם כולם. הרב קוק ענה **תשובה**: "מכתב גלוי לכבוד ועד הסתדרות "המזרחי". נתכבדתי בשאלתכם לחוות את דעתי על דעת שאלת בחירת הנשים באספת נבחרת יהודי ארץ ישראל, העומדת כעת על הפרק, ועם כל מה שאני איני כדאי ששלחתם לי, הנני מוצא לצורך השעה לבאר את דעתי בזה, בקיצור היותר אפשרי.

לדעתו, הנני חושב שהשאלה מתחלקת ל3 סעיפים:

- א- בדבר הדין, אם הדבר מותר או עשור
 ב- בדבר טובת הכלל, אם תצמח טובה לישראל מן החיוב או מן השלילה
 ג- בדבר האידיאל, אם הכרתנו המוסרית היא שוללת את העניין או מחיבתו (מה חושבים מבחינה מוסרית) מוכרחים אנו לבאר את יחסו לאלה שלשת הערכים, כי חפץ אני שהדברים יקיפו בשימת ליבם את כל שדרותינו, בין שלומי אמוני ישראל שהכרעת ההלכה היא העיקרית אצלם, ובין אל שטובת האומה היא אצלם המכרעת ובין אותם שעיקר מבטם הוא האידיאל המוסרי כשהוא לעצמו."
 הוא רוצה שתשובתו תהיה מקובלת כל כולם. כאלה שההלכה היא העיקרית אצלם (החרדים) כאלה שטובת האומה היא אצלם המכרעת (המזרחי). מה לגבי אותם שעיקר מבטם הוא אידיאל מוסרי כשהוא לעצמו? מי הם? אולי הכוונה לאקדמאים גרמנים שהיו בארץ (אנשי רוח). למרות שהמכתב נכתב למזרחי הוא דיבר על 3 דברים כדי שיהיה מקובל על כולם.

בדבר הדין - "אין לי מה להוסיף על דברי הרבנים שקדמוני... חובת עבודת הציבור הקבועה מוטלת היא על הגברים... תפקידים של משרה, של משפט ושל עדות, אינם שייכים לה, וכל כבודה היא פנימה." הוא בעצם אומר שלא יכול לפרש אחרת, כל הרבנים לפניו קבעו משהו. כמו כן הוא אומר שמחינת הלכה נוספת, לא רוצים שגברים ונשים ישבו ביחד. הוא פוסל את עצם הרעיון שאישה יכולה להיבחר כי אם היא תיבחר היא תשב **"במסיבה אחת"** = בחדר דיונים, יחד עם גברים. מבחינתו, הוא כבול והדין מחייב. **(הרב קוק לא מחלק בין הזכות לבחור ולהיבחר. חלק מהפוסקים חילקו אך רוב הפוסקים אמרו שזה אותו דבר). כאן הוא שולל את הזכות להיבחר (שלא ישבו יחד עם גברים).**

טובת הכלל - הוא אומר שכולם רוצים את טובת ארץ ישראל. הוא מזכיר את **"הדקלרציה של הממשלה הבריטית"** = הצהרת בלפור. הוא אומר שהממשלה הבריטית ראתה בחיוב ייסוד בית לאומי יהודי בארץ ישראל, בגלל שהם יודעים שזאת ארצם של היהודים, קדושת הארץ. אומר הרב קוק שהבריטים הנוצרים קראו בתנ"ך שזאת הארץ של העם היהודי, הם רצו לתת את הרץ לא לעם מודרני אלא לעם של התנ"ך. הקדושה והצניעות הולכות ביחד. ומאחר שהממשלה הבריטית נתנה לעם היהודי ארץ בגלל קדושה, צריך לחבר את הצניעות לעניין ולכן אישה צריכה להיות בבית. שונאי ישראל אומרים שעם ישראל כבר לא קשור לתנ"ך. יש כאלה שיאמרו שהם כמו כל עם ויש כאלה שיאמרו שהם לא קשורים לתנ"ך אלא לתלמוד, להלכה (טענה נגד החרדים). אנחנו צריכים להראות לעולם שאנו קשורים לתנ"ך ולא לתת לאישה זכות בחירה. הוא כותב "אנו צועדים את צעדי גאולתנו, לא על מנת להיות דווקא תלמידים של התרבות האירופית" - דבריו מופנים נגד הרצל שדמיין שיזכרו בצרפתית/גרמנית בארץ (לא עברית שלא דיבר, לא יידיש ולא לדינו). **נחום סוקולוב** תירגם את אלטנוילנד לשם "תל אביב". הרב קוק לאחר מלחמה הראשונה מזכיר את המלחמה ושהתרבות האירופית פשטה את הרגל (אותו זמן גם אירלנד קיבלה זכות בחירה לנשים).

דבר האידיאל - בוודאי כחלק מהגאולה תפקיד האישה ישתנה. אך אנו רחוקים מזה ותפקידנו לשמור על זהותנו ורק לאחר שיבת ציון נעסוק בתפקיד האישה (וגם אז לא מבטיח זכות בחירה). אך ההגעה לגאולה תבוא רק אם נשמור על הציבון.

זכות בחירה אקטיבית = לבחור
זכות בחירה פאסיבית = להיבחר

אנשי המזרחי קיבלו את המכתב שגרם להם לכלאגן גדול. עוד מעט הבחירות, הרב קוק כתב באוקטובר שנשים לא יכולות והבחירות באפריל. פונים אליו שוב במרץ, 3 שבועות לפני הבחירות, אולי ישקול מחדש. אך הוא אמר שכבר אמר את דעתו והרבנות הראשית שתוקדם בעתיד תחליט (והוא יהיה הרב הראשי). **רב קוק** במכתב השני מוסיף עוד טענה: יש לבנות מדינה ביחד, ומה שמשותף לכל הגברים הוא זכות בחירה ולא כדאי שתהיה זכות בחירה לנשים כעת, נדחה את ההחלטה עד לרגע שהאומה תתאסף ויחליטו על רוח האומה בכללה. הוא מבקש לתת סעד ביניים (זאת בעיה כי זה יכול להיות תרון קבוע, זאת בעצם החלטה). הרב קוק מציע לתת לרבנות הראשית לתת את ההחלטה.

התשובה היא אידיאולוגית - הוא רוצה שכולם ישתתפו בבחירות אך לדעתו הדרך שכולם ישתתפו היא להוציא את הנשים.

*בקונגרס הציוני השני התחילה זכות הבחירה (לא בטוח מה היה בקונגרס הציוני הראשון).

המזרחי מקיימים אסיפה יומיים לפני האסיפה. בעיתון נכתב שמר רוטמן מציע ליסד בית נבחרים ובית נבחרות (עליון ותחתון- כמו של הבריטים). מצד אחד, נשים מעורבות, מצד שני לא ביחד. כך תפתר בעיית הצניעות. הוא מציע שכל חוק יתקבל אם 2 בתי הנבחרים יסכימו. כמובן שדבר כזה לא יתקיים בבחירות האלה.

מוצגת תעודה של חתימת אישה על אסיפת הנבחרים, גב' גליקליך-סלושץ. אישה מאחת המפלגות הציוניות (אחדות העבודה) מה שאומר שבסוף נשים כן הצביעו, כלומר לא הקשיבו לרב קוק.

באותו זמן חי **ר' בן-ציון מאיר עוזיאל**. ב-1940 הוא מדפיס תשובה שכותרתה "השתתפות האישה בבחירות למוסדות הציבור". הוא כותב בה "תשובה זו כתבתי בשעה ברור הכה לעצמי, ולא רציתי לפרסמה ולהורות בשאלה זאת הלכה למעשה, אולם עתה אחרי ששאלה זאת נפתרה מאליה מצאתי לפרסמה משום יגדיל תורה." כלומר לאחר שהמצב נפתר מעצמו הוא מפרסם תשובה ב-1940, 21 שנה לאחר שכתב את התשובה. הוא המתין עד לאחר שהרב קוק נפטר ב-1935. **תשובתו**: הוא טוען שכל ישראל עסקה בשאלה. הוא מחלק לזכות לבחור ולהיבחר. השאלה מתחלקת לשני סעיפים:

1. **זכות לבחור** - "לא מצאנו שום יסוד ברור לאסור" הדעת לא מקבלת שלילת זכות הבחירה. איך ניתן להטיל על נשים חובות של נבחרים ולא לתת להן זכות לבחור? לא ניתן לתפוס את החבל ב-2 קצותיו. אם חושבים שאישה לא מספיק חכמה לבחור, יש להוציא גם את הגברים הטיפשים מזכות הבחירה. המציאות מראה שנשים הן גם חכמות. באפוטרופוסות לא ממנים אלא אם מדובר במישהו שלא יכול לנהל את ענייניו ולאישה לא ממנים אפוטרופוס ובוחר ציבור הוא כמו אפוטרופוס. ובהקשר לטיעון הפריצות- איזו פריצות? זה רק קלפי ולשים פתק. ואם רוצים למנוע מנשים להתערב עם בוחרים ימנעו ללכת ברחוב, לקנות וכו'. ומה בנוגע לילדים עם זכות בחירה שלא עזבו את הבית? אולי גם מהם נמנע זכות בחירה? שאלה רטורית. בנוגע לשאלת שלום הבית- אם יש אהבה דעה פוליטית לא תמנע כלום (מעולם לא הייתה תביעת שלום בבית דין רבני על בסיס חילוקי דעות פוליטיים). **ד"ר ריטטער** שהיה פעיל נגד ישראל והיה רב, רצה לשלול זכות בחירה לנשים כי הן לא קהל ולא עדה. **הרב עוזיאל** אומר שגם אם זה נכון, נשים הם עדיין יצורים שנבראו בצלם ובדעת- כלומר גם להן מגיעות זכויות. הרב לא מוצא שום זכות לסרב לאישה לבחור והוא טען שמניעה מלשתף נשים תהיה להן לעלבון והונאה. אלה מילים חזקות, אך הוא לא פירסם אותן מיד.

2. **זכות להיבחר** - ההלכה שנוגדת את זכות האישה להיבחר היא רק ע"י **הרמב"ם**. אך היא לא ברורה כפי שאמר **הרב קוק**, הוא טוען ששאר הפוסקים לא הביאו את זה ולכן זו הלכה דחוייה. הוא פוסק שאין בסיס לשלול מאישה את הזכות להיבחר. ואם עדיין הלב מהסס ונקבל את דעת הרמב"ם, **הרמב"ם** מדבר על מינוי, אך זהו לא מינוי אלא בחירה. ההבדל: בחירה היא כל אחד, להכפיף את רצונו למישהו אחר ואם העם רוצה אישה שיבחר אישה. ועל זה אפילו הרמב"ם היה מסכים (לטענת **הרב עוזיאל**). בנוגע לצניעות ולמוסריות, בישיבות, לאחר שנבחרה? הוא אומר שזאת לא מסיבה, אלא כינוס רציני של אנשים רציניים שמתכנסים לטובת הכלל ודנים בעניינים חשובים, אין זמן לפריצות ולחוסר צניעות. זה שהם יושבים ביחד ועוסקים בעבודת הציבור, שהיא עבודת הקודש, זה לא מקום לעבירה.

מסקנה: לאישה יש זכות לבחור ולהיבחר בהסכמת ותקנת הציבור. הוא מוסיף בסיום דבריו, הוא לא הראשון שעסק בסוגיה. הוא צריך ללמוד את הדין אך לא לקבוע הלכה כללית, הוא רק רצה לבחון את הסוגיה בעיניים שלו.

*יש לציין שבעבר הייתה גם טענה של שלום בית משפחתי (שהגבר והאישה יריבו ביניהם אם יהיו חילוקי דעות בהצבעות שלהם).

תשובתו של הרב עוזיאל מצד אחד היא מרוממת, יש פה אומץ. אך לצד האומץ בתשובה יש אכזבה גדולה, הוא לא פירסם את זה.

מה הערך של תשובה שלא מפרסמים? האם יש ערך לזה? האם באמת ראוי להתלהב מזה?

שאלה נוספת: אולי רק רשם את הדברים ב-1940 וסתם זיף שכתב לפני? איך יודעים שבאמת כתב את זה? כי הוא כן הספיק לשלוח את זה לרב אחר. נראה זאת במפגש הבא. ננסה להבין מה המניע של הרב עוזיאל לעומת הרב קוק. צריך להבין למה הוא לא פירסם? הוא לא אומר זאת באופן מפורש. מהדהדת השאלה, יש פה תשובה מדהימה,

למה כבשת את הדברים? איך יודעים שגם הוא הסכים לכך? הוא החליט לפרסם את זה בספרו (בסימן ו'). מה שאומר שגם הוא רצה שזה ישמר.

זכות בחירה לנשים

זכות בחירה לנשים היא יחסית זכות חדשה (גם בארה"ב היו מעט מדינות שנתנו זכות בחירה לנשים).
 ב1919 החוקה השתנתה וניתנה זכות בחירה לנשים בכל ארה"ב. ניו זילנד הייתה המדינה הראשונה לתת זכות בחירה לנשים ב1893.
 באותה תקופה השאלה עלתה ב1920 בישראל תחת המנדט הבריטי: אסיפת הנבחרים הראשונה הייתה אחד מהגופים הלאומיים היהודיים בא"י.
עלתה השאלה: "האם ניתן זכות בחירה לנשים?"
 בארץ יש מאבק הפוך מארה"ב - לא לתת זכות בחירה אלא לשמר אותה: לנשים הייתה זכות בחירה מאז 1898 בארה"ב. בקונגרס הציוני השני ב1898 כבר הייתה זכות בחירה לנשים.
 הציונים תמכו בזכות בחירה לנשים בעוד החרדים לא, והדתיים הלאומיים לא יודעים מה לעשות, ולכן הם פונים לרב קוק.
 למדנו שתי תשובות:

1. תשובתו של הרב קוק - עומד להיות הרב הראשי של א"י, מוערך ובעל מעמד נחשב.

• לפי הדין - אישה לא יכולה להיות בוחרת.

• טובת הכלל - לפי המדיניות ההלכתית, הצהרת בלפור ניתנה כי אנחנו עם התנ"ך ולכן אנחנו צריכים להיות נאמנים למסורת. הוא רצה חזית אחידה לכל העם ושהחרדים ייכנסו להיות חלק מהמפעל הציוני, ולשם כך היו צריכים לשכנע אותם - דבר שלא יכול לקרות במידה וניתן לנשים לבחור.

• האידיאל - המוסר האירופי פשט את הרגל ולכן מבחינה אידיאלית תפקיד האישה לא אמור להיות בתפקידים ציבוריים.

• הרב קוק מסייג את דבריו בשתי נקודות:

○ אחרית הימים - יכול להיות שבאחרית הימים הדבר ישתנה, אך כעת תפקידה של האישה הוא לא לבחור.

○ הרבנות הראשית - טוען שיש צורך שהרבנות הראשית תקבל החלטה בעניין (רוצה ריכוזיות רבנית לפי הדגם האנגלי).

הציונות הדתית אבדה עצות ולכן היא רצתה להציע בית עליון ותחתון של נבחרים ונבחרות.

2. תשובתו של הרב עוזיאל - צעיר מהרב קוק וקטן במעמדו לעומת הרב קוק. נוקט בגישה אחרת מהרב קוק:

• אין יסוד לאיסור

• יפוי כוח - אנחנו מיפים את כוחם של הנבחרים והם יקבלו החלטות לגבי נשים, ולכן האישה רשאית להיות חלק מייפוי כוח (כי מעולם לא מינו אפוטרופוס לאישה ברת דעת).

• אין פריצות - גם ככה אנשים חיים בחברה שיש בה אינטראקציה בין גברים לנשים ולכן אין פריצות כאשר הולכים לבחור. הוא טוען שכשהנשים ייבחרו הן יישבו בדיונים יחד עם הגברים ושאין יצר הרע כאשר עוסקים בענייני מדינה יצירתיים.

• שלום בית - במידה והאישה והגבר לא יבחרו באופן זהה, הרב עוזיאל טוען שהבית חזק יותר מאשר ריב בחירות ולכן הדבר לא יפגע בשלום בית.

• בחירות אינו מינוי - הבעיה היא במינוי אישה ולא כאשר בוחרים בה, הבחירה היא מרצון, ולכן לטענתו אפשר לתת זכות בחירה לאישה.

מינוי הוא כאשר יש גוף בוחר שממנה אישה על הציבור, בעוד בחירות היא האצלה של כל הציבור על אישה, והרב עוזיאל פירש כי העם הוא הריבון ולכן הוא יכול להאציל סמכות על אישה.

פס"ד שקדיאל - אישה שרצה למועצה הדתית בירוחם. ביהמ"ש עסק בשאלה האם אישה רשאית

לכהן במועצה דתית? (הפרקטיקה הייתה בעבר שנשים לא יכולות להתמייין למועצות הדתיות).
השאלה הייתה שאלת מינוי ולא שאלת בחירות.
השופט מנחם אילון קבע כי אין איסור.

הרב עוזיאל לא פרסם את תשובתו.

מה עלה בגורל תשובתו?

השאלה: מה הערך של תשובה שנכתבה אך לא התפרסמה?

ר' חיים הרשנזון- יליד צפת ואחד מההוגים הציוניים החשובים וממקימי בית מדרש אברבנאל שיהפוך לספריה הלאומית. היה חבר בוועד הלשון העברית שלימים תהיה האקדמיה ללשון העברית. בן גילו של הרב קוק אך לעומתו כתביו לא יקבלו פרסום רב והוא הציג ציונות דתית שונה ממנו. הרב קוק דיבר על ציונות דתית משיחית ואידיאלית בעוד הרב הרשנזון היה אדם מודרני- ציונות מודרנית מעשית ופרגמטית. דבר זה הביא את הר' הרשנזון לדברים שהיו קשים לביה"ד בארץ לקבל. ב-1903 עבר לאיסטנבול לנהל ביה"ס ונשלח כציר לקונגרס הציוני בבאזל. עבר עם אשתו לניו ג'רזי כי הוזמן להיות רב (באיזור לא יהודי בכלל). דבר זה מלמד על כך שדבריו לא היו מקובלים על היהודים הרגילים ובארץ.

מפרסם בספרו מכתב שכתב לו הר' עוזיאל מ-1924: בו הוא כותב שלאות הבעת תודה על שליחת ספרו הוא שולח לו שני קונטרסים שחיבר על בסיס ספריו של הרשנזון. לכן, הוא טוען שהוא כתב את הדברים אך לא רוצה שאותם קונטרסים יתפרסמו (ולכן מתוך כבוד לרב עוזיאל הרב הרשנזון משמיט את שמו מהקונטרס).

פרופ' עמיחי רדזינר מצא את המכתב המקורי ששלח עוזיאל להרשנזון, ובו נכתב כי הקונטרס היה ביחס לזכות האישה ובו הוא מבקש שלא יפרסמו דברים אלה בשמו כדי שלא יחלוק על הדעות בארץ הקודש.

כלומר, ישנם אנשים שידעו על קיום התשובה לפני שהתפרסמה (המקליד, ר' הרשנזון). הרב הרשנזון אומר לעוזיאל שיש לו חובה לפרסם, ועוזיאל מסביר מדוע הוא לא רוצה לפרסם: אמנם אסור להסתיר את הדעות בהלכה, אך הוא טוען שהוא מסתיר לא מיראה, אלא מטעם אחר- בתור אחד מהרכבים בארץ הקודש, הוא נטל חלק בדיון כאשר התקבלה החלטה לאסור זכות בחירה לנשים, ומאז אסור לו לפרסם ולחלוק בפומבי החלטה שונה למה שהתקבל ברוב דעות. הרב עוזיאל מכבד את רבני א"י ורוצה להוציא להם קול אחיד, וכן אומר שאולי עוד חזון למועד- כלומר יום אחד הוא יפרסם זאת.

המחלוקת המשיכה בשנות ה-20: בעיתון דבר כתוב שהתחדשו החתירות תחת זכות הבחירה של האישה, כלומר נכתב שאין לשלול את זכות הבחירה מנשים שמשותפות בהקמת המדינה. היו מספר אספות כלליות שבהן התקבלה החלטה: האסיפה מוחה בכל תוקף על הניסיון לשלול את הזכות לבחור ולהיבחר מנשים. האישה סבלה יחד עם הגבר והיא דורשת להשאיר את זכויותיה. כלומר, המחלוקת לא תמה אך בכל מערכת- הדבר שקבע הוא המשך הקיים, כאשר הקיים היה זכות בחירה לנשים- ולכן המפעל הציוני מראשיתו תמיד נתן זכות בחירה לאישה ובבחירות הראשונות למדינה ד"ר ורה ויצמן הצביעה.

החרדים תמיד הביעו התנגדות לזכות הבחירה לנשים: ברמה הלאומית המאבק נראה שתם אך בפועל הוא לא. המדינה היחידה בעולם שאין בה זכות בחירה לנשים- ותיקן. גם לגברים אין שם זכות בחירה והאפיפיור נבחר ע"י הקרדינלים, כאשר רק גבר יכול להיות קרדינל.

לפי הרה"ג דוב ליאור- נוקט בגישה פרגמטית וטוען שהרב קוק בדעתו שאין לבחור בנשים מפחית את הכוח אותו אנחנו יכולים לקבל בכנסת.

בג"ץ בן פורת נ' רשם המפלגות- חלק מהמצע של מפלגת אגודת ישראל היה שאישה לא יכולה להיות חברת כנסת. הגישו בג"ץ כדי לפסול את המצע: בג"ץ פסק שאין מקום להפליה ופסל את הסעיף במצע.

מה הופך פסיקה להיות ציונית?
לדוגמה, לפי תשובות הרבנים:

1. הרב קוק- מתייחס להצהרת בלפור וטוענת כי תפקידה של המדינה להיות מובילת מוסר והוא ניגש לשאלה מתוך ראייה ציונית. הוא מדבר על התרבות האירופאית ומזלזל בה- וטוען שישראל חייבת להיות מדינה מוסרית (ראיה כוללת זו היא לגבי בניית מדינה). הראיה שלו היא של מדינה תנ"כית.
  2. לפי הרב עוזיאל- עצם העובדה שהוא גזר על עצמו שתיקה יכולה להיות כיבוד של הציונות ושל הפוסקים בארץ. הוא מעדיף לכתוב תשובה מודרנית כי לדעתו המדינה שתקום צריכה להיות מודרנית והראיה שלו היא מודרנית ומתאימה לערכים אוניברסליים של שוויון (זכויות נשים).
- שתי הפסיקות מתכתבות עם השיח הציוני באותה עת, שלפיו רצו לחזור לארץ התנ"ך וגם להקים מדינה מודרנית. לכן, שתי הפסיקות הן פסיקות שמבטאות מימד ציוני. פסיקה שלא תבטא מימד ציוני תהיה פסיקה שלא תתחשב במדינה כלל ותיכתב רק על בסיס המקורות. הגדרתה של פסיקה ציונית תלויה בחזון הציוני- כיצד רואים את המדינה.

פסיקה עם שם תואר- סיכום באדיבות נוי קונדה

דיברנו על פסיקה נשית, האם היא מתאפיינת בנשיות? ועסקנו גם בפסיקה מודרנית וגם בנושא פסיקה ציונית- עד כמה התשובה מתאפיינת בציונות?

פסיקה בארצות שונות מתאפיינת בתכונות שונות- תלוי הזמן והמקום, תלוי תכונות המדינה, תלוי הזכויות שמשנות (למשל: באוסטרליה- האם קנגורו קשור? מתי מתפללים לגשם? בגרמניה- פסיקה המתאפיינת בכבוד האדם לעומת ארה"ב שמתאפיינת בזכויות האדם).

היום נדון ב3 פוסקים שהם חלק מהמסד הציוני הדתי וכולם כיהנו כרבנים ראשיים לישראל:

- הרב קוק
- הרב עוזיאל
- הרב הרצוג

במקרא כתוב "ארץ זבת חלב". בראשית הציונות מגיעים לארץ ומוצאים בארץ 2 סוגים של פרות: בלאדי ודמשקי. שתיהן נותנות חלב, למרות שיש כאן אקלים חם (בדרך כלל חלב קשור לאקלים- נשמור פרה במקום קריר כדי שתיתן יותר חלב). תנובת החלב של הפרות האלה לא היתה מרשימה במיוחד. בגרמניה, ארה"ב והולנד היו 2 זנים נוספים שתפוקתם היתה מרשימה יותר ולכן החליטו לייבא אותם לארץ בראשית הציונות. בארץ יצאו למבצע רציני ופיתחו זן מעורב וכיום אנו אפילו מייצאים פרות. כיום, ישראל היא שיאנית בעולם לתנובת החלב לפרה. בניגוד למרבית הענפים במשק הישראלי, ענף החלב מתוכנן ע"י תכנון מרכזי, פיקוח הדוק של 'מועצת החלב' שהחל בקום המדינה. האמצעים של הפיקוח כוללים את חוק תכנון משק החלב. עושר החלב קשור לפיקוח שלו.

בהמה נקבות כרס:

יש הלכה שבהמה שהיא חולה ומפאת מחלתה אנחנו משערים שהיא תמות תוך שנה. לבהמה כזאת קוראים 'טרפה' והיא לא כשרה. למשל: אם לבהמה יש חור בכרס. איך נדע אם יש לה חור בכרס? אחרי השחיטה בודקים את פנים הבהמה. אם מגלים שיש חור בכרס, ניתן מכור למי שאינו יהודי. בארה"ב, בה שוחטים אלפי פרות כל יום מעבירים לפס היצור של הלא כשר. דרך נוספת לדעת אם יש חור בכרס- אם עשינו פעולה כירורגית ועשינו נקב בכרס. למה שנעשה פעולה כירורגית? כאשר פיתחנו בארץ את הזן המיוחד של הפרות, היתה בעיה אחת. הפרות האלה מסתובבות בשטח מרעה יחסית מצומצם והבטן של הפרה צוברת גזים ולא מצליחה לשחרר אותם. אם לא תשחרר איבריה הפנימיים יפוצצו והיא תמות. המציאו פתרון: ינקבו מעט את הכרס והפרה תמשיך לחיות ולהניב חלב. וכך יעשו כל 3 4 חודשים. מבחינת החלב זה מצוין, אך מבחינה הלכתית זאת טרפה.

רב עוזיאל נשאל ע"י רב אחר, כלומר הרב עוזיאל תפקד כערכאה עליונה פה בארץ. **שאלה:** כשמנקבים את הכרס כדי להוציא גזים ולאחר כמה ימים הנקב נסתם לגמרי, האם נחשבת לטרפה? כדי לברר את הדברים ואז התייעץ עם מומחה, רופא וטרינרי שהוא למד תורה (גמיר) והעמיק בלימוד (סביר) וגם שומר תורה ומצוות. למה זה חשוב שהרופא למד תורה? לכסות את עצמו מכל הצדדים - המומחה שהביא מאמין במערכת ההלכה, כך תמנע ביקורת **תשובה:** "והוא אישר לי... נקיבת הכרס בסכין מיוחד לכך בין הצלעות במקום חבורו לחוליות השדרה, ובדרך זה מתרפאת הבהמה ונעשית בריאה לגמרי וחיה זמן רב." כלומר לא מאשרים שעומדת למות תוך שנה. הרב עוזיאל מסיק כשנקיבת הכרס מטריפה את הבהמה.

מסקנתו היא פגיעה אנושה לכל המשק. אך אומר הרב עוזיאל שהדבר עלול להרוס את משק החלב היהודי, הוא חייב להתיר את נקיבת הכרס כי הוא חייב להציל את המשק. הוא בעצם אומר שהוא חייב למצוא פתרון כדי להציל ממונם של ישראל ולחזק ישובנו המשקי בארץ. איך הוא עושה זאת? הוא אומר שיש ספק - אולי אין ניקוב של הכרס הפנימי אלא רק החיצוני והואיל והשעה צריכה לכך משום שאם נבוא לאסור נשלול אפשרות של משק החלב על ידי ישראל ונמנע ענף כלכלי גדול. בראשית הציונות לא היה ענף כלכלי גדול, זה ענף שיהיה גדול, אבל הרב עוזיאל כבר מבין - בונים מדינה, צריך לפתח משקים. את זה הוא פוסק על סמך דעת יחיד של ספק ניקוב.

רב הרצוג נשאל אותה שאלה וגם הוא רב ראשי בארץ במנדט הבריטי. הרב הרצוג היה גם רב באירלנד, הוא משפטן, רב ראשי. הוא כתב דוקטורט על צבע התכלת - הוא ומר שאפשר לגלות מחדש את צבע התכלת (בהקשר שצריך להיות תכלת בציצית). הוא כתב ספרים, המציא מילה בהקשר לצבע התכלת, הוא גם חוקר. רב הרצוג תמיד מתייעץ עם רבנים אחרים וכולם איתו ולא גורם לאחרים ללכת אחריו. הוא אביו של חיים הרצוג. **תשובתו:**

1. יש דעות מיעוט שניתן לסמוך עליהן
2. המציאות: זה לא נס, הבהמות ממשיכות לחיות הרבה זמן, זה מציל אותן והן לא טרפו, לא ניתן להגיד שכולן חיות באורח פלא.
3. יש הבחנה בין נקב לניתוח. בהמה נקובת כרס היא בהמה עם חור ופה מדובר בניתוח וניתוח לא מטריף. הוא אומר שיש דעה שאם הנקב מאוד קטן שאפילו לא יוצא אוכל היא לא נקב.

מה ההבדל בין תשובתו של **הרב הרצוג** לתשובתו של **הרב עוזיאל**, מבחינה משפטית? השיקול החיצוני של **הרב עוזיאל** הוא מדיניות משפטית-כלכלית-ציונית. כלומר זה לא שינוי הלכה אלא מדיניות. הרגע שהרב הרצוג מגייס הוא ידע מדעי. **לרב עוזיאל** אין ידע מדעי לעומת **לרב הרצוג** שעשה דוקטורט בנושא צבע שמוק מחילזון ים. זה לא שהציונות זרה ל**רב הרצוג**, כי הוא מוסיף "ואם כן יש לנו יסוד גדול להקל בפרט לפי מה שנתברר מן המציאות ולפי הטעמים הנוספים הנ"ל לקולא, ומה גם שזהו דבר של רבים הנוגע לקיום המשקים בארצנו הק' ". **הרב הרצוג** כבר פסק.

מי פסק עם יותר תעוזה? מחד **הרב עוזיאל** פסק נגד מה שלדעתו הוא ההלכה ומנגד **הרב הרצוג** פוסק הלכה חדשה. אך בהמשך כותב **הרב הרצוג**: "אלא שבכל זאת היה לבי מהסס לקבוע הלכה... אך עדיין לא שקט ולא נח לבי בשים לב לעובדא שזהו דבר הנוגע לקיום המשקים בארצנו הק'..." כלומר, **הרב עוזיאל** הוא יותר נועז, הוא לא מהסס לעומת **הרב הרצוג** שחושב שהוא פוסק נגד **השולחן ערוך**. למה זה לא מפריע **לרב עוזיאל** (לפסוק נגד **השולחן ערוך**) - כיוון שלדעתו הוא לא פוסק נגד, הוא אומר שיש דעת מיעוט והוא פוסק לפיה למרות שידע שזה אסור. אומר **הרב הרצוג**: מאפשר לכל מורה להחליט אם זה הפסד מרובה או שלא בסוף הוא אומר שעדיף למכור את החלב לצבא שלא מישראל (למכור לחיילים הבריטים). בעצם לאחר הפסיקה הוא חוזר אחורה ולא מרגיש טוב עם מה שכתב.

חליבת פרות בשבת:

על פי ההלכה אסור לחלוב פרה בשבת. בארץ חולבים את הזן החדש 3 פעמים ביום, חייבים לחלוב בשבת אחרת זה התעללות בפרה (זה לא הזנים בחו"ל שניתן לחלוב פעם 24 שעות). **הרב עוזיאל** נשאל על מקרה זה ב1926. לפני 1926 הזמינו אנשים לא יהודים לחלוב את הפרות. בפלסטניה השתמשו בערבים מכפרים סמוכים ששכרו אותם (כיום משתמשים בעובדים זרים). אך ב1926 היה דבר בארץ והממשלה הבריטית אסרה על כניסתם של תושבי הכפרים הערביים שחלו בדבר למושבות ישראל על מנת למנוע את התפשטות המחלה. **שאלה:** "אם נשאיר את הפרות טעונות חלב עד מוצאי שבת עלולות להסתכן ולהפסיק את חלבן ועל ידי כך יהרס לגמרי משק החלב שבמושבות ישראל שהוא מקור פרנסה למאות בעלי משק החלב ופועליהן המרובים..." מה נעשה עד שהדבר יעבור? הפסקת המשק תפגע בפרנסה של אלפי משפחות ותגרום צער רב לבהמות ולמיתתן. כמו כן יהרסו נקודות ישוביות שאחד מתנאי קיומן הוא משק החלב (זה שיקול ציוני).

תשובה: **הרב עוזיאל** מתיר באופן חריג ליהודים לחלוב בשבת. פסיקה זו נועזת מאוד. מדוע?

1. יש דעה שאיסור חליבה בשבת היא איסור מדרבנן
2. צער בעלי חיים- איסור דאורייתא דוחה איסור דרבנן
3. כאשר לא ניתן להיעזר בגוי- מתירים ע"י יהודי
4. התירו "שבות" (איסור דרבנן) בשבת מהפסד ממון
5. ...

אך יש תנאים:

1. שינוי- בכלי ולא בידיים
2. בצנעה- ללא חגיגה
3. רק כשאי אפשר ע"י נכרי
4. חליבה קמעא קמעא (עם הפסקות ולא בבת אחת כדי שתרגיש שאתה עושה משהו שונה)

אך הוא מתנה זאת בהסכמת הרבנים בארץ ישראל. לכן הוא שולח זאת **לרב קוק** כדי שאולי הוא יסכים. **הרב קוק** יושב אז בירושלים וכותב לרב עוזיאל שיקבל את המכתב ורואה את המאמץ שעשה **הרב עוזיאל** לטובת 'אחינו בעלי המחלבות'- שרובם לא דתיים. אבל אחרי כל זה הוא טוען שקשה לבנות יסוד להיתר. כל הראשונים, הדעות המרכזיות ראו את איסור החליבה כאיסור דאורייתא בשבת. הוא נותן פגישה של פוסקים רבים שכולם אמרו שאסור לחלוב בשבת ולכן לטענתו לא ניתן להתיר איסור תורה של רוב הרבנים לחליבה של יהודים בשבת. אז מה **הרב קוק** מציע? להעלים עין. לטענתו אין ראוי שתצא הוראה מפורשת. עדיף לא לפרסם תשובה שמתירה וחלילה להרחיב עוד את ההיתר. הוא כותב "אם נעמוד כולנו באגודה אחת לחזק את ידי החרדים על קדושת שבת קודש. ימצאו גם כעת נכרים שיוכלו לחלוב ויכנסו ברשיון הממשלה למושבות וגזירה עבידא דבטלה"- הגזירה תתבטל ונמצא פתרון. **הרב קוק** לא רוצה שתצא הוראה של זלזול וחילול שבת ולא יעלה על הדעת שחכמי ישראל יתירו דבר שהוא אסור. לכן מקסימום נשתוק וזה יעבור.

לאחר 5 שנים נשלחה שאלה מפרדס חנה- מה הפתרון של משק החלב היהודי? **הרב קוק** עונה שתמיד יש גוי של שבת, אין שום היתר ליהודי לחלל שבת בידי.

יש הבדל בין החזון הציוני של שאר הרבנים. החזון של **הרב עוזיאל**- בארץ יש רק חברה יהודית ולא ניתן להסתמך על זה שיש גוי של שבת ולכן אפילו מוכן להקל בהלכה. **הרב קוק** אומר שתמיד יש גוי של שבת ועדיף שיהודי לא יחלל בידי עצמו את השבת.

פרופ' אלימלך וסטרייך כתב: **רב קוק** הוא לא כל כך ציוני. הקמת המדינה היא פרודור להמשך ההיסטוריה. הציונות של הרב קוק היא של אחרית הימים אך הרב קוק לא נמנה עם התנועה הציונית. אך יורשיו- **הרב עוזיאל** ו**הרב הרצוג** מחפשים פתרונות מידיים.

פרופ' צבי זוהר כתב דברים דומים.

אז מי הרב הכי ציוני? ניתן לטעון כי **הרב עוזיאל** פוסק את הפסיקות הציוניות ביותר. **הרב עוזיאל** היה רב בסלונקי ובעיקר יהודים עבדו בנמל והוא היה סגור ביום כיפור. מנגד, **הרב קוק** רואה את הקמת המדינה כמדינת הלכה ולכן לא מוכן להגמיש את ההלכה, זהו חזון ציוני אחר. כמו כן, **הרב הרצוג** ראה לנגד עיניו מדינה מודרנית לכן ניתן לטעון שגם הוא הכי ציוני. בסופו של דבר, חזונו של **הרב הרצוג** הוא זה שהתגשם.

אז מי בסופו של דבר הכי ציוני? שלושתם. הם מבטאים חזון אחר, אין ציונות אחת.

ישנו ישוב שנקרא צור הדסה, ישוב לא דתי אך מעורב. באותו ישוב יש בית כנסת שאותו פוקדים דתיים ומסורתיים אך שם יש כלל שאם מישהו מגיע לבית הכנסת ברכבת בצורה פומבית- לא מעלים אותו לתורה. ומה אם מחנה כמה רחובות ליד? לא שואלים. זה איזון בין הרצון לכבד את המעמד גם לכבד את הפרטיות. לפני כמה שנים סבא של חתן בר מצווה רצה לעלות לתורה אך לא יכול להגיע לבית כנסת בכוחות עצמו כיוון שהוא נכה צה"ל. הרב היה צעיר והחליט לחשוב על פתרון: או שיסיע אותו לא יהודי או שיהיה בבית ליד בית הכנסת. אפשרות שלישית: הרב עצמו ידחוף את הסב בכיסא גלגלים מהצד השני של הישוב. שוב נטענה הטענה שהסב נכה צה"ל. החליטו לדבר בעוד מספר ימים. הרב הצעיר סיפר את הסיפור בפגישה של רבנים צעירים אחרים. **הרב בני לאו** אמר

שצריך לבטל את הכלל. בארץ חייבים לעשות משהו מבלי להיעזר בגוי של שבת. מי יותר ציוני, הרב הצעיר או הרב בני? הרב בני הוא כמו הרב עוזיאל - רוצה לשנות את ההלכה והרב הצעיר אומר כמו הרב קוק שיש גויים. כלומר, השאלות עדיין מהדהדות. הפתרון שהיה בסוף: ההחלטה ניתנה למשפחה. הסב עצמו הגיע ברכב ולא רצה לעלות לתורה כי עצמו תמיד מגיע ברכב ולא בנה על זה.

שו"ת מהשוואה ולאחריה - לרגל צום עשרה בטבת (יום הקדיש הכללי)

נחלק את השיעור ל-3 חלקים:

- שמירת הלכה בתקופת השואה
- שאלות ותשובות בזמן השואה
- שאלות ותשובות לאחר השואה

נשאל שתי שאלות:

1. מהם המניעים של השואלים והמשיבים בתקופת השואה? (האם המניע הוא משפטי בלבד או שמא ישנם דברים נוספים?)
2. מהו הערך המשפטי? (האם טקסטים אלו של שו"ת בשואה נחשבים כתקדימים? האם מצטטים מהם? מה מקומם במערכת המשפט?)
3. שאלת האותנטיות של שו"ת שנכתבו לאחר זמן - לא נעסוק בשאלה זו.

שמירת הלכה בתקופת השואה

יעקב גנץ - היה מפקד המשטרה היהודית בשואה. לא היה ציוני אלא רוויזיוניסט והתחנך עם גויה. שאלתו - האם מותר למסור נפש אחת בעבור אחרת? האם מותר למסור יהודים לגסטפו כדי להציל אנשים צעירים ובריאים יותר? התשובה - לשם מה גנץ מבקש היתר? הרי אסור להבדיל בין דם זקן לצעיר. הרב מבין שמצפוננו של גנץ אינו נותן לו מנוח וברצונו להשקיטו.

ביום הכיפורים, שאלה - האם מותר לעבוד ביום כיפור במצב של סכנת נפשות? היהודים בגטו רצו לשחד את הנוגשים (השוטרים) או לקבל תעודה מרופא כדי להימנע מעבודה. תשובה - מותר לעבוד ביוכה"פ (חילול לשם הצלה).

בשני המקרים אין שאלה הלכתית, אך השאלות הנ"ל נשאלו ממניעי מצפון וצורך פנימי. כלומר, ההלכה אינה רק מערכת משפט אלא משמשת גם כחלק מהזהות של האדם.

הרב אהרון יששכר דוידס - היה רב, חכם ודרשן ציוני בהולנד. לאחר כיבוש הולנד, הוצע לו לברוח לארץ אך הוא ומשפחתו סירבו והתעקשו להישאר עם בתם, בנם והקהילה ונלקחו ב'43 למחנות. נמצאה פיסת נייר מפסח 1944, שבה כתב תפילה לפני אכילת חמץ. העידו שהרב קרא את התפילה, לקח לחם בפסח, ואכל את הלחם - כדי לא למות (ולא שימות בהם). מטרתו של הרב הייתה לחייב את העם לאכול חמץ (המצווה היא לא להימנע מחמץ אלא דווקא לאכול חמץ). הוא עשה זאת כדי להעניק משמעות לחיים באמצעות המשפט העברי.

הדוגמאות הנ"ל הראו כי ההלכה משמשת בתפקידים של זהות, מצפון, חיזוק ומסגרת.

כמעט כל השו"ת מהשואה נכתבו לאחר השואה ופורסמו בקבצים שונים, כאשר חלק מהם פורסמו בקבצים יעודיים של שו"ת מהשואה.

ר' צבי מייזליש- רב בגליציה והונגריה, שפרסם את קובץ שו"ת בניין צבי. הוא שרד את השואה ולאחריה נמצא בברגן בלזן בגרמניה. הקימו שם מערכות משפט ובית דין (ביה"ד הוקם במיוחד כדי לעסוק בענייני עגונות ונישואין מכיוון שאנשים לא ידעו היכן אחרים נמצאים בעוד שרצו להתחיל את חייהם מחדש). לאחר השואה הוא פרסם בשיקגו שני כרכים של שו"ת מקדשי השם. שו"ת מתוך הספר:

מקרה של אדם שהיה כבן עשרים אך היה קצר קומה (נמוך), אותו בחור היה מתרגל בישיבה ומתקדם בלימודיו (מוישלה). במיון של הנאצים צורף לנערים הצעירים הנידונים לשריפה. אחד התלמידים האחרים (עקיבא) רצה להצילו והציע להיות במקומו. הרב צבי גער בו מכיוון שטען שחיי קודמים וההלכה כבר נפסקה. לאחר מכן התלמיד חוזר וטוען שהוא לא יכול לחיות עם עצמו אם לא יציל אותו, ומחליט להיכנס תחת הבחור למרות פסק ההלכה של הרב. ביהדות, ישנן הלכות חמורות נגד המאבד עצמו לדעת (מתאבד). התלמיד הצעיר טוען שהוא מעדיף להציל את המתרגל מכיוון שהוא בער וחסר כל, גלמוד ושכול ואין לו סיבה להמשיך לחיות, והוא מעדיף לעשות דבר נשגב של מסירת חייו בעבור המלמד. הרב מייזליש גוער בתלמיד ולא מסכים לו ופסק כי עקיבא אינו יכול למסור את עצמו בעבור מוישלה. השו"ת נדפס ב-1965 כאשר ר' מייזליש נפטר בשנת 1974.

4 שנים לאחר מותו של הרב, ניצול השואה הרב מנשה קליין כותב לבנו של הרב מייזליש וטוען כי היה צריך לעשות שיקול תועלתני ולתת עדיפות- וטוען כי על אביו היה לפסוק קדימות לתלמיד חכם. מדוע הרב מנשה חיכה 13 שנה כדי לכתוב לבנו של הרב מייזליש? מתוך כבוד ורגישות. מצד אחד, הרב קליין חולק על פסק ההלכה של הרב מייזליש, אך מצד שני הוא מבין שמדובר במצב קיצור באשוויץ ולכן הוא מבקר את פסק ההלכה רק לאחר שנים.

כלומר, הרב קליין הבין שתשובתו של הרב מייזליש היא לא רק הלכה; אלא שהשו"ת הוא גם תיעוד של גבורה והוא מעין "תרפיה"- הרב מייזליש מתעד את מה שעבר והתיעוד משמש בשבילו מעין משפט כתרפיה. בנוסף, הוא מנציח את השמות של הנספים ונותן פרטים עליהם. התשובה משמשת גם כהנצחה.

היה מקרה שהרב מייזליש הצליח להבריא שופר לתוך המחנה. תקיעה בשופר היא מעייפת והאנשים היו רעבים ועייפים, אך הוא תקע בשופר בר"ה כדי להרגיע את האנשים ולצאת מחובת תקיעת שופר, וכדי לחזק את רוחם. במחנות היה בלוק שהיה קרוב למשרפות ששימש מעין עמדת המתנה, ובו שהו האנשים שהיו מועמדים להיכנס למשרפות. האנשים בבלוק ידעו שהם הולכים למות, וכאשר הנערים בבלוק שמעו שיש שופר, הם צעקו, בכו וביקשו לזכות במצווה של תקיעת שופר בר"ה לפני שיישרפו על קידוש השם. המצווה של תקיעת שופר היא מצווה, אך הם מתארים אותה כמצווה יקרה.

הרב לא יודע מה לעשות מכיוון שתקיעה בשופר שקרובה לנאצים מסוכנת, מכיוון שהוא עלול לסכן את עצמו. הוא עמד משתומם כי לא היה לו אף עם מי להתייעץ- היבט הבדידות של הפוסק; כאשר רב מתלבט בדר"כ- הוא מתייעץ, כמו שופט. כאן, לא היה לו עם מי להתייעץ ובנו של הרבי התחנן בפניו לא לעשות זאת כדי שלא יעמיד את עצמו בסכנת נפש. הרבי מחליט בסופו של דבר להיכנס לאחר הפצרות רבות ולאחר ששילמו שוחד לקאפו, אך הסתכן בכך שאם הפעמון יצלצל בשער והאס אס ייכנסו למחנה- גורלו ייחרץ יחד עם הנערים בתוך הבלוק. הוא מעמיד את בנו לשמור ולהוציא אותו משם במידה והם באים.

מבחינה משפטית, הפסק הוא לא נכון מכיוון שאסור לסכן חיים בשביל מצווה.

מדוע הרב מייזליש מפרסם שהלך נגד המשפט ופסק בצורה לא נכונה?

תוחלת החיים הממוצעת של מי שהיה בגטו הייתה 3 חודשים, ולכן הוא ידע שהוא עומד למות בכל מקרה ולכן רצה לעשות מצווה.

הרב מסביר כי הוא פסק כך ואף מסביר שהמניע שלו לא נכון, ולמרות שהוא יודע שטעה הוא בוחר להכניס את התשובה לספר שו"ת. (ר' מייזליש עצמו מפקפק בערך ההלכתי של התשובה).

השאלה- האם תשובה כזו יכולה להיות תקדים?

מספר כותרים:

- שו"ת מעמק הבכא
- שו"ת מקדשי השם
- שו"ת ממעמקים
- שו"ת מגיא ההריגה
- עלי מרורות

המאחד קובץ של שו"ת הוא המחבר ולעתים נדירות הוא הנושא. במקרה של השואה, ישנן שו"ת שלמות שכל מה שמאחד אותן הוא התקופה וההתמודדות שהייתה קשורה לשואה. בד"כ, כותר הספר מלמד על המחבר, אך כותרים אלה מלמדים על החוויה.

ר' שמעון אפרתי- רב בכסרביה, לאחר המלחמה היה רב בוורשה ועלה לארץ בהמשך. בארץ, פרסם שני קבצי שו"ת:

1. שו"ת מעמק הבכא ב-1948

2. מגיא ההריגה-

ר' שמעון אפרתי היה חלק ממשלחת של ממשלת פולין שעוברת במחנות ההשמדה כדי לתעד את מה שנתר. כאשר הוא מגיע לטרבלינקה (מחנה קטן יחסית שמטרתו הייתה לחסל את יהדות פולין, השמדה מקומית). מחנה זה ודומים לו נסגרו כבר ב-43, והוועדה שהגיעה לשם הגיעה למקום לא פעיל (הכחשת השואה החלה כבר אז). סימן א של התשובה- לכהנים אסור להיכנס לבית קברות. עיתונאי יהודי שואל את הרב האם מותר לו להיכנס לטרבלינקה שהוא בית קברות עצום וספוג בדם?

השאלה היא איך אפשר לבנות את המוזיאון לזכר היהודים במחנה כך שגם כהנים יוכלו להיכנס אליו? הרב חושב שיהודי פולין עוד יוכלו לשקם את הקהילה שלהם ולכן הוא שואל (הקהילה היהודית התוססת ביותר לפני המלחמה הייתה בוורשה).

הרב אפרתי מציע פתרון יצירתי: לבנות את כל המוזיאון על כלונסאות מורמות מהאדמה, כך שהטומאה לא תעלה (מעין קומה שניה סגורה הרמטית) שעפ"י ההלכה מותר להיכנס אליה (מעין קבר שמותר לבנות מעליו). הוא טוען כי חייבים להקים את המוזיאון כדי לזכור במיוחד כאשר הוא טוען שהחיים ישוקמו.

הוא שולח את תשובתו לרב עוזיאל- הרב הראשי. הוא לא שלח את התשובה לרב הרצוג (הרב הראשי האשכנזי) מכיוון שהוא היה עסוק בהוצאת ילדים ממנזרים. הרב עוזיאל לא עבר את השואה, ומשיב לו תשובה קצרה ולקונית: אמנם ניתן לעשות זאת לפי דעתו, אך הוא רוצה שרבנים אחרים יסכימו איתו. בסופו של דבר, מעולם לא הוקם מוזיאון כזה ובמקום הוקמה אנדרטה לזכרון.

סיכום:

מניעים לשו"ת מן השואה:

- צורך נפשי לתעד את התלאות
- ריפוי
- התמודדות עם מה שחוו

- תיעוד היסטורי, במיוחד תיעוד "גבורה"- הנרטיב בארץ באותה תקופה היה רק סוג אחד של גבורה (כוח הזרוע, מרד). ולכן, היום שהכנסת הקדישה לשואה היה יום השואה והגבורה, והתאריך שנקבע (י"ז ניסן) מתכתב עם מרד גטו וורשה, דבר שמביע גבורה בעיני המדינה.
- ישנה גבורה מסוגים נוספים- גבורה משפטית; שימוש במשפט העברי כדי להתמודד עם המציאות.

- מצבה לנספים

• חינוך

- התמודדות עם המציאות שנוצרה לאחר השואה
- תקדים משפטי? האם יש ערך משפטי לכל השו"ת מהשואה? עד כמה נכון לעסוק בהם מבחינה משפטית ומדוע? בשאלה זו נתמקד בשיעור הבא.
- לאחר שראינו את התפקיד הלא משפטי של סוגה ספרותית משפטית, עלינו לשאול את השאלה:

האם שו"ת מן השואה יכולים לשמש כתקדים משפטי במשפט העברי?

שואה היא מצב קיצון חריג ויש שיטענו כי לא ניתן להשתמש בשו"ת מתקופתה כתקדים. מנגד, יש הטוענים כי תמיד יש מצבי קיצון- ולכן יש להשתמש בשו"ת זה כתקדים.

במשפט העברי, אין תקדים משפטי מחייב. לכן, השאלה היא: האם יש תקדים משפטי מנחה?

ר' שמעון אפרתי- פרסם את שו"ת מגיא ההריגה העוסק בתקופת השואה ולאחריה.

שלושת הסימנים הראשונים א-ג של הספר עוסקים בשאלה אחת:

האם מי שהצמיד כר לפיו של תינוק בוכה כדי להשתיקו בבונקר כדי שהנאצים לא יתפסו את כולם במסתור והתינוק נחנק כתוצאה מכך, עובר עבירה?

תשובה: ישנה סתירה בדבריו של הרב אפרתי; מצד אחד הוא אומר שיש צורך לחזור בתשובה ומצד שני הוא אומר שאין צורך לעשות זאת מכיוון שהאדם הציל נפשות מישראל. כלומר, הרב לא יודע כיצד לפסוק ולא נותן כיוון ברור מכיוון שהוא קרוב מדי לנסיבות ועדיין בוחר שלא להחליט. התשובה של הרב לא מנוסחת כתשובה תקדימית אלא כדרשה לא ברורה.

ובכל זאת, עולה השאלה: האם הצדקת שני צדדים יכול להיות תקדים הלכתי?

ר' אברהם ישעיה קרליץ "החזון איש"- באחד מספריו שפורסמו 5 שנים לאחר רב אפרתי, הוא שואל: האם לאדם מותר להטות חץ שנורה כדי להרוג אדם אחד בצד אחד במקום שורה של אנשים בצד אחר?

התשובה: יש למעט את אבידת ישראל כמה שאפשר- עדיף שאחד ימות בשביל כולם ומותר להטות את החץ.

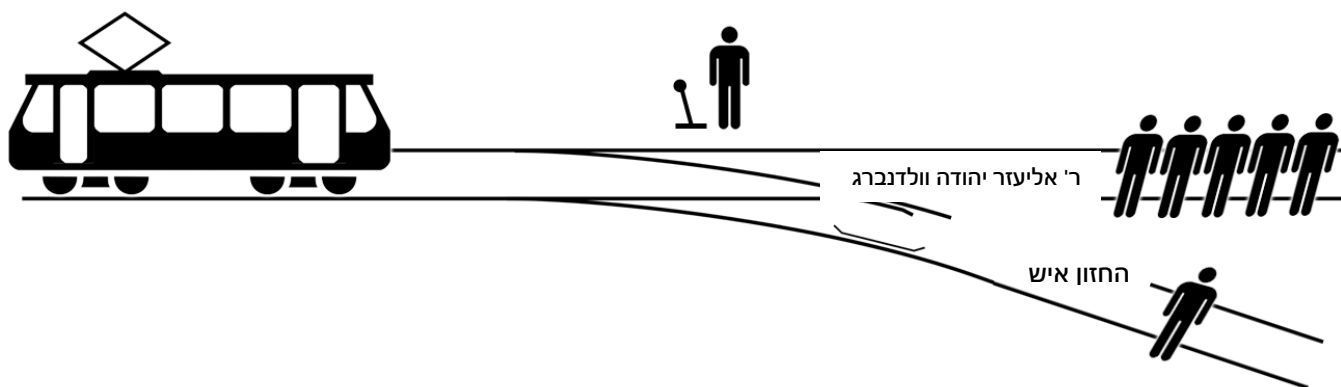
- החזון איש מתבסס בתשובתו על מקרה שבו נהג איבד שליטה בירידה מהר הכרמל והרכב דהר לכיוון קבוצת אנשים. הנהג שיער שהרכב יהרוג את כולם, והייתה לו אפשרות להסית את הרכב, לפגוע באדם אחד ולהסית את הרבים- והוא מחליט להסית את הרכב ולהרוג את היחיד. לאחר מכן הוא שואל את החזון איש האם הוא חטא ועליו לעשות תשובה?

החזון איש לא מתייחס לשואה כלל, והוא לא מכריע- אך הוא נוטה לומר שיש להציל את הרבים.

ר' אליעזר יהודה וולדנברג- פוסק בספרו שו"ת ציץ אליעזר כי אין לנקוט שום פעולה ולתת למציאות להמשיך כפי שהיא צריכה להיות ולא להסית את הרכב מכיוון שזוהי קבלת החלטה להרוג.

שני פסקי הלכה אלה הם מאותה תקופה כאשר אף אחד מהם לא מאזכר את השואה.

Phillipa foot- בעיית הקרונית, 1967. שאלה בפילוסופיה של המשפט. רכבת נוסעת, יש אפשרות להסית אותה מסילה כך שתהרוג אדם אחד ולא קבוצה של אנשים.

מבצע קדש- 1956. אש ממטוס ישראלי שלא זיהה וירה על טנקים ישראליים (אש כוחותינו בעקבות זיהוי כושל). האם יש להביא עוד מטוס כדי להפיל את המטוס ולהרוג את הטייס כדי להפסיק את היריה או לא? (טייס אחד למול מספר שריונרים). בסופו של דבר, הופל המטוס.

אסון צור השני- 4.11.83, פיגוע ההתאבדות הראשון. במלחמת לבנון הראשונה התפוצצה מכונית תופת ליד שער הכניסה למפקדת משמר הגבול בצור שבלבנון. הרכב התקרב למחסום הכניסה של המתחם, האיץ, ופרץ את המחסום בנסיעה מהירה. החיילים ששמרו על המקום החלו לירות על המכונית, פגעו בנהג והצליחו להאט את קצב המכונית אך לא לעצור אותה. המכונית חצתה את המתחם והתמקמה בין שני מבנים (אחד של מג"ב ואחד של השב"כ), ורוב החיילים הסדירים שהיו במתחם היו באוהלים מאחורי המבנים (כלומר לא היו במבנים). המתאבד פוצץ את עצמו ומעוצמת הפיצוץ שניהם קרסו. החילוץ היה קשה ומסובך, ורוב האנשים שהיו במבנים היו בקומות התחתונות והיו קבורים מתחת להריסות. ההנחה הייתה שיש 12 שעות שהאנשים יכולים לשרוד (תסמונת מעיכה).

אפשרויות הצלה:

1. הסרת לבנה לבנה והצלת כמה שיותר אנשים מהקומות העליונות אך לא מהתחתונות
2. הצלת הרבים- לגלח את כל הבניין מלמעלה יחד עם האנשים (שהיו מיעוט למעלה) ולהציל את האנשים שהיו בקומות התחתונות שהיו יותר

בגין החליט שלא לגלח את הבניין ולא להרוג אף חייל. הוא נותן 3 נימוקים להחלטתו:

1. לא רוצים להרוג אף אחד בידינו (שהחיילים לא ירגישו שהרגו מישהו)- עדיף להרוג במחדל באשר בידיים
  2. לטובת המורל הצבאי אסור שחיילים אחרים יראו שחיילים הורגים אחרים
  3. הוא לא רוצה שאף אם תרגיש שצה"ל הרג את בנה
- באסון נהרגו 60 איש ונפצעו 23. שתי תוצאות ישירות לכך:

1. מחקר רפואי על הטיפול בתסמונת מעיכה (ישראל מובילה בתחום בעולם ולכן היא שולחת משלחות רבות לאסונות בינ"ל)
2. הקמת יחידת חילוץ והצלה ארצית (יחצ"א) שפועלת במסגרת פיקוד העורף.

ר' שאול ישראלי- העמדה ההלכתית בנוגע לאסון צור השני: לפי דעתו, אסור בשום פנים ואופן להציל רבים וחשובים כשהצלתם מחייבת הריגה אפילו של אדם אחד. כלומר, הוא פוסק כמו בגין לפי הפתרון הראשון. בהלכה יש רצון לבדוק את המימד הכמותי וגם לשקול שיקול נוסף- האם האדם הורג בידינו או לא.

סקרנו 4 תחומים שבהם נשאלת השאלה האם שו"ת מן השואה יכולה לשמש תקדים (שואה, רכב, רכבת, וצה"ל). אף אחד מהמקרים לא קשור אחד לשני, ולכאורה- הדיון צריך להתחיל מהשואה שבה יש ספרות רחבה שעוסקת בשאלות אלה. למרות זאת, באסון צור השני לא ציטטו מתוך שו"ת מהשואה (כלומר לא היה תקדים).

בחזרה לשאלה: מדוע תשובות מהשואה אינן משמשות בתור תקדימים משפטיים במשפט העברי?

אופציות לתשובה:

1. אין תקדים מחייב ולכן אין צורך לצטט- תשובה זו לא מספקת ויש תקדים מנחה ופרקטיקה שמצטטים ממנה
2. הורדת הקומה של הפוסקים- כי הפוסקים הגדולים מהשורה הראשונה נהרגו. התשובה לא מספקת, גם מי שנשאר יכול להתייחס לנושא.
3. נסיבות קיצוניות- גם תשובה זו לא מספקת, מכיוון שתמיד יש נסיבות קיצוניות; גם מבצע קדש ואסון צור השני הם נסיבות קיצוניות.

4. חוסר מודעות למקורות- ככל הנראה התשובה. שו"ת אמנם לא היה חלק מהספרייה ההלכתית והחזון איש לא למד ספרי שו"ת.
5. התשובה- רוב האנשים לא הסתכלו על המקורות שלמדנו בשני השיעורים האחרונים כמקורות משפטיים- וראו אותם כסוג של תיעוד, גבורה והתמודדות (ראו אותם כשימושים לא משפטיים). לכן, עובדתית שו"ת אלה הן לא חלק מהשיח המשפטי.

אסטרטגיות שיפוטיות בספרות השו"ת

בכל שיטת משפט יש תחום שהוא יחסית דובר לאחרונה- והוא אסטרטגיות שיפוטיות, judicial strategy. הוא מתבטא בתחומים רבים. לדוגמה, בחירת הרכב משפטי. כאשר יושבים בהרכב ויודעים שרוב הדעות יפסקו בדרך מסוימת, השופט במיעוט ירגיש חופשי לכתוב כרצונו, או דיין יחיד למשל- ירגיש שיש לו את הפריווילגיה לפסוק לפי דעתו.

כשפונים למשיב- מעניקים סמכות למשיב, וזוהי אסטרטגיה של השואל שמעצב את המשפט ע"י כך שהוא בוחר למי לפנות. עיקר מינוי הפוסקים במשפט העברי הוא ע"י הציבור (השתתפות בתהליך האסטרטגיה מבחינת השואל).

כאן נדון באסטרטגיות של השופט, לא של השואל. אנחנו רוצים להמשיג את התשובות ולתת לכל אחת מהן כותרת- באיזה סוג אסטרטגיה הפוסק השתמש כדי לפסוק הלכה?

1. אסטרטגיה ראשונה- שתיקה

ניתן לבחור שלא לענות. הבעיה מבחינה מחקרית הוא שאין סימנים לכך.

שאלה לדוגמה במבחן- היכן ראינו שהיה פוסק שגרמו לו לשתוק? קישור בין חלקים בקורס (הרב עוזיאל שהרב קוק ייעץ לו לשתוק ולא לפסוק לגבי חליבה בשבת).

למבחן יש צורך לזכור שמות של רבנים שהזכרנו לפחות שליש מפגש (רבנים שהזכרנו כמו הרב וולדנברג למשל אין צורך, אך את הרב עוזיאל כן).

אמנם אין עדות על שתיקת הפוסק אך הדבר כתוב לנו ולכן אנחנו יודעים על כך. הבעיה בכך מבחינה מחקרית היא שקשה להביא הוכחות כאשר יש שתיקה, ואין ראייה להראות על משיב ששותק. אסטרטגיה זו נראתה כהמלצה; הרב קוק ייעץ לרב עוזיאל לשתוק לגבי חליבה בשבת (כאשר היה דבר ולא היה אפשר להכניס גויים לחלוב את הפרות, הרב עוזיאל התיר ליהודים לחלוב בשבת, והרב קוק ייעץ לו לשתוק).

2. אסטרטגיה שניה- פסיקה ללא פרסום

לדוגמה, הרב עוזיאל בסוגיית זכות האישה לבחור ולהיבחר. הפוסק משתמש בכלי הפרסום כסוג של אסטרטגיה. מקרה נוסף- סרבן הגט עודד גז, שבו ביה"ד הרבני ביטלו את הקידושין כך שהפכו את המצב לכך שאשתו מעולם לא הייתה נשואה וכך היא הייתה רשאית להתחתן.

ביה"ד הרבני לא פרסם את ההחלטה, ופסק הדין לא יצא מכיוון שהם לא רצו ליצור מדרון חלקלק ואנשים יבקשו גט במקרים אחרים. בסופו של דבר, הציבור אילץ את ביה"ד לכתוב את ההחלטה.

ביה"ד חשב שיהיה קל יותר להתיר את העגונה במידה ולא נפרסם את ההחלטה כי אנשים המעורבים בדבר לא ייפגעו וכך ישתפו פעולה ויאפשרו זאת.

3. אסטרטגיה שלישית- ניתוב הנוהג

ברכת הבתולים- אחת מהתשובות החשובות ביותר בספרות השו"ת בסדר רב עמרם גאון, שכמעט כל סידורי התפילה מבוססים עליו.

ברכת הבתולין: כאשר מוציאים את הסדין, צריך לברך, ואם יש כוס יין והדסים יש לברך עליהם שתי ברכות: "בורא פרי הגפן" ו"בורא עצי בשמים". לאחר שמברכים על היין והבשמים, יש לברך ברכה שמופיעה בסדר רב עמרם גאון (הידוע):

"ברוך... אשר צג אגוז בגן עדן, שושנת העמקים, כל ימשול זר במעיין חתום על כך אילת אהבים שמרה בטהרה חוק לא הפרה".

ספר הלכות גדולות- בכל, המאה ה-8, הפעם הראשונה שמחבר הספר מנה את תרי"ג המצוות. המחבר לא ידוע, והוא מכונה בה"ג- בעל הלכות גדולות. ברכת הבתולים מופיעה בו וגם במקומות אחרים בספרות הגאונים בנוסחים שונים. כלומר, ניתן לראות שבכל כתבי הגאונים ברכה זו מוזכרת פעמים רבות, בעוד כיום היא נעלמה.

4. אסטרטגיה רביעית- שלילה:

שו"ת הרמב"ם- כתב את תשובותיו בערבית יהודית. נשאל מספר שאלות:

- שאלה הראשונה- פיוטים באמצע התפילה: האם פיוטים ושירים נחשבים כדיבור או שהם דומים יותר לסוג של תפילה?
תשובה: הרמב"ם חושב שלא ראוי לשיר, אך במידה ו"יד הבערות על העליונה" (העם רוצה לשיר וכנראה שלא יקשיבו לו מכיוון שהעם רוצה לשיר), למרות שהוא רוצה לשלול- הוא מנתב את הנוהג (לוקח את הנוהג הקיים כך שבמידה והוא היה בעולם ללא התחשבות כדיבור היו אוסרים עליו).
- שאלה שניה- ברכת הבתולים: האם בברכת הבתולים יש צורך לברך את הברכה יחד עם הבשמים, לפתוח ולחתום בשם ה' האם זהו עיקר או מנהג? (אומר שישנם רבנים שאומרים פיוטים, וטוען שאסור להפריע לקריאת שמע (שהיא תפילה חשובה) כדיבור).
תשובה: הרמב"ם קובע שהברכה הוא מנהג מגונה שיש בו חוסר צניעות וזניחת קדושת הדת וטהרתה. ההתקלות לראות את הסדין היא מגונה "קידוש הבתולים", ואסור למי שיש בו יראת שמיים להשתתף. זוהי פסילת הנוהג, וניסיון לבטל אותו. הפוסק יכול לשלול נוהג, אך אין לו סמכות לבטל נוהג (שהיא פעולה פורמלית משפטית).
בתשובה זו יש שתי אסטרטגיות שיפוטיות שונות- הרמב"ם לא שיתף את השיקולים לכך.
- שאלה שלישית- שבע ברכות ללא סעודה: האם זה בסדר לברך את 7 הברכות כאשר אין סעודה (כדי שהדבר לא יהיה חילול השם)?
תשובה: הרמב"ם לא ענה עליה. שלוש אפשרויות:
  - הרמב"ם כתב תשובה והיא הלכה לאיבוד- אפשרות לא סבירה.
  - הזנחה- מכיוון שהוא היה עצבני ודבק בשלילה ולכן חתם בסוף השאלה ולא המשיך.
  - ברגע שהוא פסל את ההתקלות "המגונה" הוא גם ענה על השאלה השלישית, שכל התקלות היא לא סבירה ולכן תשובה היא לא רלוונטית.
  - שתיקה- מסיבה לא ידועה.

בנו של הרמב"ם קיבל 13 שאלות שהגיעו מתימן למצרים. הקהילה התימנית קיבלה את הרמב"ם בצורה יוצאת דופן וכסמכות עליונה- יותר מכל אחד אחר. השאלה התשיעית- עדות על כך שהרמב"ם שלל את ברכת הבתולים והשלילה התקבלה, כך שבמצרים כבר לא אמרו אותה. לרמב"ם אמנם אין סמכות לבטל את המנהג אך לעם יש, ומכיוון שהוא סמכות משפטית- המנהג התבטל.

פסיקת הקהוא

ר' יוסף חיים מבגדאד- 1835-1909. כתב את הבן איש חי, פוסק מוביל בעדות המזרח. כדי להכין קפה יש לבשל אותו, ובשבת אסור לבשל. במידה ויהודי רוצה קפה בשבת, הוא הולך לחנות לא יהודית. אסור לשלם בשבת, ולכן הוא ישלם לפני שבת או ביום ראשון. קבע כי אי אפשר לעשות הסדר עם הגוי כי יהודי לא יכול לשתות קפה בשבת (הקפה לפני שבת לא מוכן לשתיה מכיוון שיש לקלות את הפולים, לטחון אותם וכו'- ולכן הדבר בחזקת מוקצה).

מבינים שהבן איש חי נמצא במצב בעייתי; במידה והאדם מכור לקפה ויש לו כאבי ראש- יש להתיר. הוא לא מתיר בכל מקרה- ואומר שלמרות שאסור, במציאות- אנשים הולכים לגויים לשתות בשבת. הוא לא מוחה על כך ממספר טעמים: (אסטרטגית שתיקה).

הוא פוסק כי כאשר הולכים כבר לגויים, עדיף לשתות ממה שכבר הוכן לפני שהגענו (אסטרטגית ניתוב). גם מי ששולח שליח להביא לו קפה, עליו לקחת רק מהמבושל כבר. הוא לא מתיר בלב שלם, ואומר שעדיף שלא לשתות בכלל אצל הגויים בשבת. קובע כי "יש להאריך בדברי מוסר בדבר זה" - אם הוא לא מצליח לשלוט משפטית, הוא טוען שיש לעבור לעולם המוסרי ולנסות לדבר אל העם דרכו.

מקרה שבו עומד ברחוב היהודים בבגדד חנות קפה של גוי: יש להזהיר את היהודים לא ללכת שם בשבת כי הרי אסור להכין קפה במיוחד. לכן, הוא אומר שאם נשתה קפה בשבת - יש לשתות בחנות שנתקלנו בה במקרה אך לא בזאת שעומדת מראש ברחוב היהודים, ולכן מתיר לשתות בשאר החנויות שמצויות בשאר המקומות דרך קבע בשביל כולם.

לסיכום, הוא מעדיף שלא ישתו בכלל.

לסיכום:

עסקנו באסטרטגיות שיפוטיות שבהן הפוסק עמד בפני בעיה שבה יש שני עולמות: המציאות וההלכה, והפוסק צריך לנתב את דרכו בין שניהם. ראינו 4 אסטרטגיות:

- שתיקה (שלמרות שקשה לעמוד עליה מבחינה מחקרית יש דוגמאות, ותמיד יש לשאול מדוע הפוסק שותק). האם פוסק באמת רשאי לשתוק?
- פסיקה ללא פרסום (הרב עוזיאל והרב קוק)

ניתוב הנוהג (הרמב"ם לא יכול לבטל נוהג, אך הוא יכול להמליץ לבטל נוהג. רק העם יכול לבטל נוהג, מכיוון שהיא פעולה משפטית.

- שלילה

שתי אסטרטגיות נוספות:

5. אסטרטגיה חמישית - יישור הנוהג

פרשת הבירה - גינס הפכה את הבירה שלה לטבעונית. Icinglass הוא תוצר לוואי של דג החדקן (הלא כשר) ומוסיפים אותו לבירה כדי להשקיע את החלקיקים המסתובבים בבירה (פילטור של בירה). תוסף זה נעשה משלפוחית האוויר של הדק (מייבשים את השלפוחית עד שאין בה טעם ומוסיפים את חלקיקי השלפוחית לחביות בירה כדי שישקיעו את השמרים), ודבר זה גורם ליותר עבודה עד לסינון הבירה, כאשר אחת מיתרונותיה היא הסינון המהיר שלה שייפגע במידה ולא משתמשים בחומר. השאלה: האם הדבר בעייתי מבחינת כשרות? התשובה: השאלה אינה חדשה ונידונה כבר בשתי תשובות במאה ה-18:

- תשובה אחת של ר' יצחק יהושע העשיל - רב בכרסלב ובוילנה, שלא השאיר כתבים חוץ מתשובה אחת בודדת. "מעד" הוא משקה אלכוהולי שמכילים מדבש ("mede"), מעין ליקר דבש, ובחנות של המוזגים לצידו יש "קריג" - שמגיע מעור/שומן של דג טמא והוא ידוע כעזר סינון למי הדבש. שאל: איך ייתכן שמוסיפים דג טמא למי הדבש אם הדבר עובר על הכשרות? תשובה: המשיב טוען שרק שיכורים יתירו להוסיף קריג למיד.

במאה ה-18, עיקר פרנסתם של היהודים בפולין היה ייצור היאש ובתי מזיגה. בכל אחוזה פולנית, בעל האחוזה היה נותן זיכיון לאדם להפעיל את בית המזיגה באחוזה שלו, ע"י כך שמכר את הזיכיון, האדם היה צריך לשלם סכום מסוים שאיתו הבטיח את ניהול בית המזיגה. משתי סיבות:

א. ליהודים לא היו אופציות אחרות לעבודה מכיוון שהם לא קיבלו אישור לאדמות

ב. בעלי האחוזה סמכו על היהודים והבינו שעדיף שהיהודים ימכרו לגויים מאשר הגויים לגויים.

המשיב טען שהוא לא יודע מה לעשות מכיוון שאי אפשר להתיר שימוש בקריג ומצד שני אי אפשר לאכוף כי כולם משתמשים בו.

מבחינת אסטרטגיה שיפוטית, המשיב יכול לשתות או לנתב את הנוהג לשתיה במקומות מסוימים, אך הוא בוחר להציע פתרון למרות שהוא לא מרגיש בנוח איתו:

התשובה: הפוסק מציע היתר- "דבר המעמיד כדי ליישר קו"- תוסף קטן הוא בטל בשישים ולא מחשיבים אותו. במידה ומוסיפים משהו בכוונה בשביל הטעם ולא בטעות, הדבר כביכול לא בטל בשישים. במקרה זה, לטענתו הקריג משפיע רק על המראה אך לא על הטעם ולכן הוא טוען שאפשר להתיר.

כלומר, למרות שהנוהג נראה פסול- מתירים אותו בכל זאת תוך שימוש בנימוקים ופרשנויות.

- ר' יחזקאל הלוי לנדא- בשו"ת שלו "שו"ת נודע ביהודה" הוא עוסק בשאלה וקורא לקריג "הויזן בלאזין" (שלפוחית החדקן) או "קרוק". מסביר כי התפוצה של החומר גדולה גם בגרמניה, שבו היהודים מוסיפים אותו גם לייצור יין ולא רק למעד. הוא מעיד על תפוצת הנוהג. היו מספר פוסקים שאסרו זאת מכיוון שהשארית דבר בתוך המשקה נחשב ככבישה, ודין כבוש כדין מבושל עפ"י ההלכה (כאילו בישלו את הבירה עם דג טמא), ומצד שני- טוענים שהוא בטל בשישים, מכיוון שגם הכוונה היא לא לתת טעם אלא רק להצליל.
- תשובה: הוא מתיר שימוש, מכיוון שכולם עושים את זה כבר- זה הנוהג. בסוף תשובתו, הוא כותב שמכל סיבותיו מותר לשים הויזן בלאזן לתוך המעד כדי להצליל את המשקה ולהשקיע את השמרים. אסטרטגיה שיפוטית זו היא אישור הנוהג.

- ההבדל בינו לבין ר' יהושע העשיל הוא האישור ללא חיוביות, בעוד השני מאשר מיד. שני הפוסקים משתמשים בשיקול המציאות.

לסיכום, אישרו לשתות אלכוהול עם icinglass.

חוזה השכירות של בירה גינס הוא ל9000 שנה, ועליו משלמים 45 פאונד אירי בשנה. רוב הבירות הן טבעוניות וכשרות, ובכל זאת גם אם יש את icinglass עדיין אפשר לצרוך את הבירה.

6. אסטרטגיה שישית- אזלת יד (נסיגה) מול הנוהג

משיב הרוח ומוריד הגשם- עיתוי בקשת גשמים בתפילה:

מסיימים לבקש גשמים	מתחילים לבקש גשמים	
<u>פסח</u> - מכיוון שמבחינה חקלאית זוהי עת הקציר וצריך שהגשם ייפסק עד פסח	<u>ז' חשוון</u> - מכיוון שרצו שיהיה לאנשים זמן לחזור הביתה ולהתפלל	ארץ ישראל
<u>פסח</u>	"ששים לתקופה" = 4 או 5 בדצמבר	בבל

הגמרא אומרת שהכלל הוא רק לא"י, וכעיקרון כל מקום צריך לבקש גשם לפי צורכי המקום; כלומר אם במקום מסוים צריך גשם בזמן אחר יש לבקש במהלכו ולא לפי הנוהג בארץ.

הגמרא קדמה לגאונים, ונכתבה בבבל (עיראק), שבה היה צורך לבקש את הגשם בזמן אחר; היו את נהרות הפרת והחידקל ולכן יש צורך בפחות גשם- היו צריכים לבקש אותו 60 יום לאחר תקופת הסתיו (לאחר יום השוויון). יום השוויון נקבע לפי הלוח השמשי שהוא הלוח הגרגוריאני (הנוצרי), ולכן אין משמעות לתאריכים בעוד העונות תמיד יהיו בתקופה מסוימת לפי השמש- ולכן בבבל קבעו לפי הלוח השמשי (שהיום הוא הגרגוריאני)- ומפיל את תקופת הגשמים בדצמבר. כלומר, בבבל ביקשו גשם מה-4.12.

הלוח המוסלמי נקבע ע"י הירח, הלוח הנוצרי נקבע לפי השמש, והלוח היהודי נקבע ע"י שילוב של השמש והירח.

לדוגמה, באוסטרליה מבקשים גשם בדיוק הפוך לפי הגמרא, בקיץ.

הגאונים ניסו לייצג את המנהגים שלהם ואת הסמכות שלהם כמעין שליחי הגמרא והצליחו בנושא הגשם, ולכן בכל מקום בעולם מלבד ג'רבה מבקשים גשם מה-4.12 או בשנה מעוברת שמשית ב-5.12. ולכן, כל יהודי שמתפלל לרוח ולגשם אומר "משיב הרוח ומוריד הגשם בבבל".

הרא"ש (ר' אשר בן יחיאל)- נולד בגרמניה ועבר לספרד דרך צרפת והתקבע בטולדו. מחבר בין העולם האשכנזי לספרדי, ובתשובותיו מספר:

יש בצורת בטולדו, ובלילה הראשון של פסח אחרי תפילת ערבית (שבו צריך להפסיק להגיד מוריד הגשם). רצו להמשיך לבקש גשם גם אחרי פסח ועד שבועות כמו שכתוב בגמרא.

בתי הכנסת החלו להזכיר את הברכה אחרי פסח, והחכמים יצאו נגד מכיוון שהדבר לא היה בעצתם (היה מעין

מתח אישי של סמכות שלא עירבו אותם בקבלת ההחלטה).

שאלה: בבבל לא צריך גשם עד דצמבר, אך הרא"ש לא מבין מדוע בגרמניה שבה צריך את הגשם מוקדם יותר חייבים להיות כבולים למנהג בבבל ולהפסיק בפסח? כל הרבנים באשכנז הסכימו איתו אך טענו שאין לשנות את המנהג.

- כאשר הוא הגיע לספרד, הוא שמע בדרכו בפרובאנס שבו הם מבקשים גשם מוקדם יותר ואמרו לו שהם לא יכולים לשנות את המנהג רק עד שתתקבל החלטה של חכמי הארץ. הרא"ש לא ידע מה הוחלט והמנהג בפרובאנס לא קיים יותר.

הוא בחר שלא לשנות את המנהג מכיוון שהוא היה מעין עולה חדש וידע שלא יקשיבו לו, ולמרות שניסה - לא קיבלו את דעתו.

הרא"ש מבטל את דעתו מכיוון שאף אחד לא הקשיב לו למרות שידע שהוא מדבר דברי אלוהים חיים. הוא לא חזר בו באופן עקרוני, אלא באופן מעשי - מכיוון שלא קיבלו את דעתו, ולכן אפילו בתפילה האישית שלו הוא חזר להתפלל כמו כולם. הוא עשה זאת כדי לשמור על אחידות.

הרא"ש רצה לשנות ולהתאים את הנוהג למציאות אך לא הצליח.

ישנה הבעה של אזלת יד ושל נסיגה, והשלמה עם אי ההצלחה שלו.

שלושת עמודי ההוראה שמעולם לא ראו זה את זה היו הרא"ש, הרי"ף והרמב"ם.

נקודות למחשבה:

- האם ניתן לצפות מראש מתי פוסק יבחר בדרך מסוימת?
- מה השיקולים העומדים בפני הפוסק בבואו להחליט איזו אסטרטגיה שיפוטית הוא יאמץ?
- המשתנים לפסיקה הם אופיו של הפוסק, מעמדו, הנושא הנידון, עד כמה הנוהג השתרש (דוגמת הגשם), עד כמה המימד הכלכלי חזק וכו'.
- כלומר, קשה לצפות מראש כיצד פוסק יגיב, וניתן רק לשער.

מעורבות נשים בהובלת התפילה - תרגיל

לדוגמה, נראה מספר אסטרטגיות שיפוטיות שבאמצעותן תהיה התמודדות עם הנושא:

- שתיקת המשיב - לא לומר כלום ביחס לנושא.
  - לפסוק ולא לפרסם - פסיקה בעד ואי פרסום של התשובה.
  - ניתוב הנוהג - בתפילות מסוימות נשים יכולות להוביל וחלק לא (מניין שיתופי וכו').
  - פסילת הנוהג - אי הסכמה ומקווים שיקבלו את דעתו
  - אישור הנוהג - מציאת מקורות, הסבר חדשני מדוע מותר ואבחנה משפטית
  - אזלת יד (נסיגה) מול הנוהג - לנסות לשנות, אך להרים ידיים בסוף מכיוון שאין כוח לשינוי.
- ניתן לראות מכך שאסטרטגיות אלה עדיין חיות וקיימות בעולם הפסיקה היהודי, ובמקרה זה - לכל אחד מהגישות יש דוגמה בסוגיה הנ"ל (זוהי תמונת המצב).
- שו"ת היא זירת ההתפתחות של המשפט היהודי עד היום.

הקסם שבספרות השו"ת

סדר רב עמרם גאון- נכתב כתשובה לשאלה שהגיעה מקהילת לוסיאנה. מתאר מה אומרים בתפילת מנחה בשבת.

בסוף התפילה אומרים 3 פסוקים שכולם מתחילים במילה צדקתך- אומרים תפילה שנקראת "צידוק הדין". לפי ההלכה, משה נפטר במוצ"ש.

לפי רבנו: משה ידע שהוא עומד למות והוא כתב י"ג- 13 ספרי תורה (יש 12 שבטים, ואחד נוסף כדי שיהיה המקור שמולו יוכלו להשוות). הוא עשה זאת כדי שמלאך המוות לא ייקח אותו כי הוא לא יכול לעשות זאת במהלך הכתיבה. ה' גרם לשמש לא לשקוע עד ששמה סיים לכתוב.

שני סיפורים על משה:

1. מופיע בספרות השו"ת

2. מופיע במדרש

במידה והיו קוראים את שני הסיפורים ביחד עם יומו האחרון של משה, מגלים שמשה כתב בשבת- ז' באדר.

החתם סופר- מהונגריה, השפיע על כל יהדות הונגריה ואחד מתלמידיו פנה אליו ומציע תשובה לכך.

לדעתו, משה לא כתב בעצמו באותו יום, אלא בשם והשבעת קולמוס:

שם- שימוש באחד משמות הקודש של בורא עולם (פעולה מאגית שבאמצעותה משה משביע את הקולמוס לכתוב לבד).

פרופ' מאיר בר אילן מתאר מעין נוסח קסם להפעלת ההשבעה של הקולמוס.

ר' ישראל יעקב חאגיז- בספרו שו"ת הלכות קטנות, כל שאלה נכתבה בתכלית הקיצור (2 שורות בערך).

השאלה: ההורג נפש ע"י שם או כישוף, מהו? השאלה המשפטית- האם הרג באמצעות כישוף נחשב יסוד עובדתי?

תשובה: הדבר יכול להיחשב כרצח, כי בדיבורו עשה מעשה. הוא נחשב כזורק חץ להורגו- מכיוון שאמנם יש ניתוק

בין המעשה (הדיבור) לבין התוצאה, אך גם כשירים חץ יש ניתוק מסוים בין יריית החץ להרג, ולכן יש קש"ס.

כלומר לפיו, יש יסוד עובדתי, יסוד נפשי, קש"ס, תקדים (מקור) והוא מסיים בפסוק "חץ שחוט לשונם"- מקשר בין החץ ללשון.

שאלות אלה מסייעות לנו לחדד את היסודות של מעשה פלילי.

ר' אשר אנשיל יהודא מילר- בספרו שו"ת חיי אשר, דן בנושא.

השאלה: האם ניתן להרוג ע"י מאגיה?

תשובה: ברור שכן. הנימוק- מוכיח שיש מקורות שמגבים את עמדתו:

בר הדיא- סוגיה במסכת ברכות. היה פותר חלומות, והמודל העסקי שלו היה כך שבמידה ואדם ביקש

ממנו לפתור את החלום, אם הוא משלם- הוא יפתור לו בצורה חיובית. אם הוא יבקש חינמית- הוא יפתור

אותו בצורה שלילית.

2 חכמים חלמו את אותו חלום, כאשר רבא לא שלם וקיבל תשובה שלילית (אמר שיהיה כל כך עצוב כך

שלא יוכל לאכול), בעוד אביה שילם וקיבל תשובה חיובית (שיהיה כל כך שמח שלא יוכל לאכול).

רבא מגלה את התרמית לאחר שאיבד הכל בעקבות הפתרונות של בר הדיא; הוא קורא לו רשע ומאשים

אותו בהכל. הוא מוחל לו על הכל חוץ מעל אשתו שמתה בגלל הפתרון שלו, ומאחל לו שכשימות לא

ירחמו עליו.

כלומר, רב הדיא הרג אותם ע"י דיבור- מכיוון ש"כל החלומות הולכין אחרי הפה", ולכן הוא אשם בהריגה.

הרב מילר מוטרד מכך מכיוון שמבחינה משפטית רצח הוא עבירה תוצאתית והיסוד העובדתי (המעשה עצמו)

חשוב יותר מהיסוד הנפשי. לדעת מילר, הדרך להשגת התוצאה פחות חשובה כל עוד התוצאה התקיימה.

בספר שמות המדרש שואל- כמה משה הכה את המצרי?

תשובה:

1. באמצעות מגרפה של טיט הוציא את מוחו

2. הזכיר עליו את השם והרגו- באמצעות מאגיה.

המקבילה לכך בהארי פוטר היא אבדה קדברא- שבה יש גם כלי רצח, השרביט.

דיון זה הוא דיון קדום וניתן לראות מכך שהוא מתחיל בתקופת המדרש וקיים כבר 2000 שנה במשפט העברי.

לפי המרצה, דוגמאות קיצוניות אלה מסייעות לנו לחדד את החשיבה המשפטית.

דוגמה נוספת:

סיפור המן- לאחר שבנ"י יוצאים ממצריים הם דורשים מאלוקים שיביא להם אוכל, והוא מביא להם מן. טעמו כצפיחית בדבש- מהי צפיחית? זוהי מילה יחידאית במקרא ולא יודעים מה פירוש המילה.

לא יודעים מהו המן?

בתלמוד הבבלי- יש דיון בנושא. ר' אסי ור' אמי נחלקו; אך אמרו שהמן יכול היה להפוך למה שרוצים לאכול.

• לפי ר' אסי- טעמו בו את הטעם של הכל חוץ מ5 הדברים שהתלוננו שהיו להם במצריים ואין להם (קישואים, דגה, אבטיחים, חציר, בצלים ושומים).

• לפי ר' אמי- היה טקסטורה למן ולא רק טעם- והוא טוען כי רק לא הייתה טקסטורה במן רק ל5 הדברים שהתלוננו שלא היו להם.

הגמרא במסכת ברכות- אסור להנות מעולם הזה מבלי לברך על כל דבר שאוכלים. בחיבור בין העובדה שלמן היה את כל הטעמים ושחייבים לברך על כל דבר, עולה השאלה המשפטית:

שאלה: מה מברכים על המן?

תשובה:

1. הנותן לחם מן השמיים (על משקל המוציא לחם מן הארץ)

2. ר' מנחם עזריה די פאנו- פוסק איטלקי. מספר שבאחרית הימים יאכלו מהלוויתן. הלוויתן הוא לא הלוויתן שאנחנו מכירים, אלא מעין בהמה. בסעודה גבריאלי יהיה השוחט, מיכאל שר המשקים, וכל המלאכים ישרתו את הצדיקים באחרית הימים. יהיה יין משומר מימי בראשית לסעודה זו, אך ישנה בעיה עם הלחם- לחם עושים מחיטה, ואחת מהאפשרויות לפרי עץ הדעת הייתה חיטה. מכיוון שכל הבעיות החלו מפרי הדעת, הוא אומר שלא נאכל לחם- אלא במקום לחם נאכל את המן ונברך עליו: "ברוך המוציא לחם מן השמיים".

3. ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב- לפיו לא צריך לברך, אומר שבאוכל יש קדושה ופסולת וכדי להפריד ביניהם צריך לברך- אך רק את הקדושה ולכן לא צריך לברך.

4. הבן איש חי- מעיראק. מברכים "הממטיר לחם מן השמיים".

5. היו מלקטים את המן ולכן יש לברך "בורא פרי האדמה".

המקבילה בג"י קיי רולינג- סוכריות ברטי בוטס.

- לימודי משפט - ספרות השו"ת ממציאה מקרים רבים כדי לברר סוגיות, לבדד נתונים ולקיים דיון מופשט. דבר זה מקדם את לימודי המשפט.
- היסטוריה של המשפט - נותן צוהר לעולמו של הפוסק. עולמו האישי של הפוסק יכול להשפיע על פסיקותיו, ובקריאה פורמליסטית יש להבין מה עולמו של השופט ומהן השפעותיו. לדוגמה, בעליון השופט ניל הנדל חובש כיפה אך מצטט יותר מהמשפט האמריקאי מאשר במשפט העברי, והוא משתמש יותר בשיח של זכויות אמריקאיות למרות החזות הדתית שלו. השופט טירקל לעומת זאת, לא היה חובש כיפה אך היה מאוד דתי בפסיקותיו. גישה זו היא גישה ריאליסטית למשפט.
- תורת המשפט - ספרות השו"ת מעניקה את היחס בין הלכה לבין מיסטיקה, היחס בין הלכה לבין אגדה- והמקורות העשירים מוסיפים היבט לכך.
- פילוסופיה של המשפט - מרחב המשפט, האם ההלכה ממלאת גם את המרחב העל ארצי? (אילן רמון בחלל - שאל איך יודעים מתי שבת), והרחבת המרחב של לימודי המשפט העברי.
- ערב נא - בתפילות הבוקר לפני לימודי תורה אומרים ברכה (בספר רב עמרם גאון), וברכה זו היא "שהלימוד יהיה ערב" - ברכת "ערב נא". אין עוד שיטת משפט בעולם שרוצים שהלימוד שלה יהיה ערב, ובכך המשפט העברי חלוץ.

מבנה המבחן:

- חלק ראשון - מספר שאלות מתנה: למשל לכתוב 4 שאלות על סדר רב עמרם גאון, בדיקת ידע
- חלק שני - קייסים, בדיקת הבנה
- יכולות להיות שאלות אמריקאיות
- בקייס יש בונוסים - למשל יש 5 נקודות שצריך לעלות עליהן, מתוך 7.
- אם מדובר באדם שהזכרנו ביותר משליש שיעור צריך לזכור את השם: רב עמרם גאון, הרב קוק, הרב עזיאל, הרב הרצוג למשל. מי שהזכרנו ממש קצת כמו הרב הירשענזאן לא צריך לזכור.
- יהיו שאלות אמת ושקר.
- בהגדרות - יש לכתוב כ-4 שורות.
- קייסים, תזכיר, אוליי החלטה ומגבלת מקום.
- המבחן שעתיים.

בהצלחה!